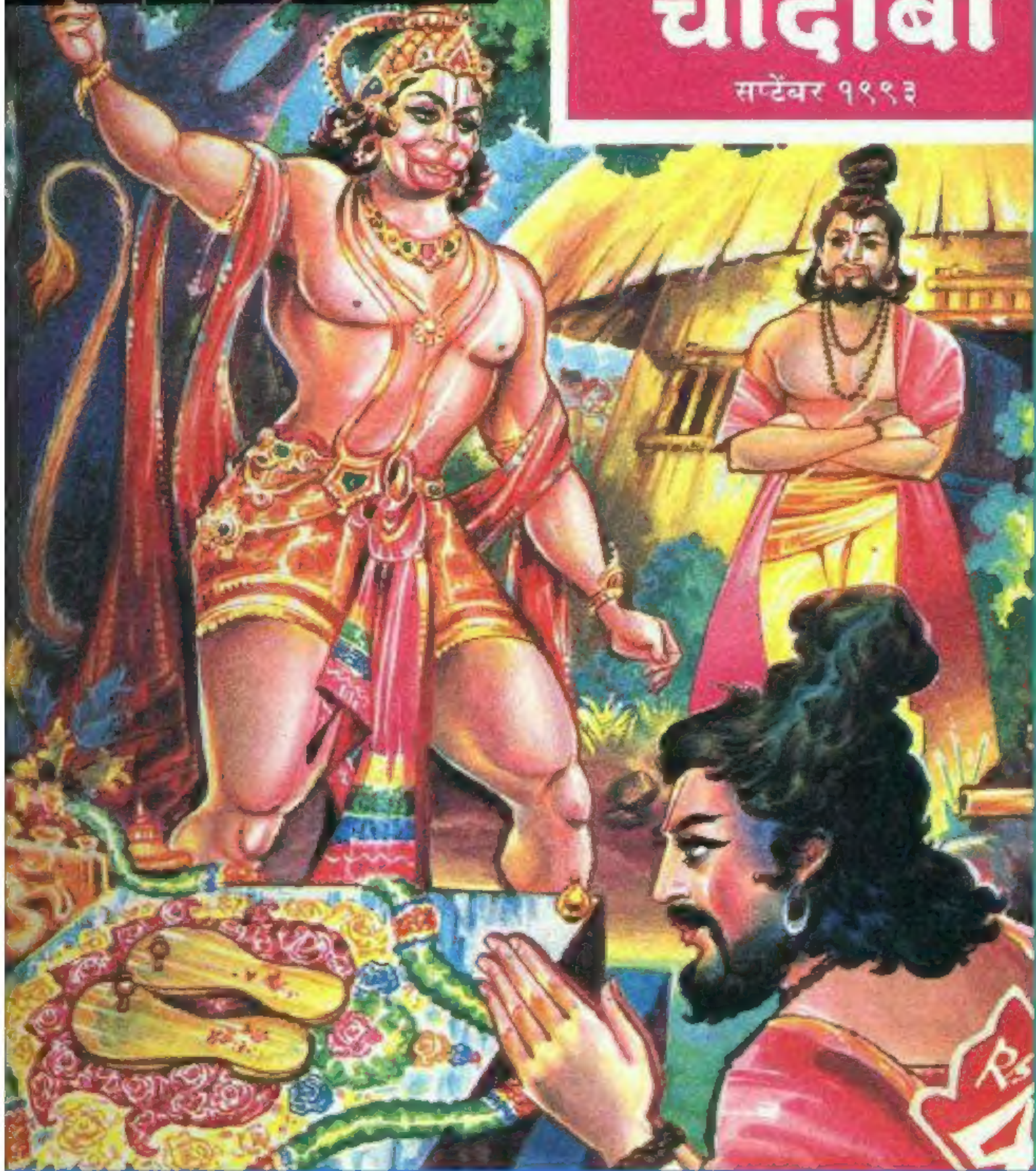

चांदोबा

सप्टेंबर १९९३

तर्कट ईश्वरी

मदनपुर गावात राहणारा मोतीराम मोठा शौकीन माणूस आहे. खूप गोड गोड बोलतो. सर्वांना मदत करतो. पण लग्न झाल्यावर त्याला हे सर्व सोडून द्यावं लागलं. बायको ईश्वरी सर्वांशी मिळून-मिसळून वागत नसे. सर्वांच्या बदल ती साशंक असे. प्रत्येक गोष्टीतून उलटा अर्थ काढायची तिला सवय असे. याशिवाय ती फार कंजूस ही होती. यामुळे मोतीरामला नाइलाजाने आपल्या स्वभावाला मुरड घालावी लागली. अर्थात यामुळे तो निराश झाला नाही. पण आपल्या बायकोत योग्य तो बदल व्हावा यासाठी झटू लागला.

सीताराम आपल्या काही कामासाठी त्या गावी आला होता. तो मोतीरामकडे आला नि म्हणाला—“कसं काय चाललयं

मोती? खरं म्हणजे माझं काम आहे शेजारच्या गावात. केवळ तुला भेटण्यासाठी इथं आलो. तुझ्या इथे एक आठवडाभर राहून आपल्या लहानपणच्या आठवणी ताज्या कराव्यात अशी इच्छा आहे. आपले ते दिवस मी कसे बरे विसरू शकेन?”

सीताराम नि मोतीराम बाळपणचे मित्र होते. मोतीरामचे विनोदी बोलणे ऐकून सीतारामला मोठी गंमत वाटे. लहानपणी सीतारामने मोतीरामला खूप मदत केली. सीताराम स्वतः मोठा श्रीमंत होता. कालांतराने तो शहरात आला आणि मोठ्या प्रमाणावर व्यापार करू लागला. आता तो करोडपति आहे.

सीतारामचं मोतीरामकडे येणं ईश्वरीला आवडेलं नाही. ती नवऱ्याला

म्हणाली—“तो जर एवढा श्रीमंत वसेल तर त्याने एकाद्या चांगल्या ठिकाणी रहायला हवं होतं. मैत्रीचं सोडून द्या, तों कंजूस आहे, म्हणून आपल्याकडे येऊन राहूयाय! एक-दोन दिवस राहिला असता तर गोष्ट वेगळी. ह्या तर चांगला आठवडा भर ठिप्या देऊन राहणार आहे. कोणा तरी सोम्या-शोम्याला इतके दिवस खाऊ घालायला मला नाही जमणार!”

जर घाला स्वादिष्ट भक्षकान्तं खाऊ घातली तर याचा येथील मुक्काम काढेल अशी तिला भीति होती. म्हणून रोज रोज भाज्या वनवर्ण ही तिने सोडून दिली. ती तिन्ही वेळा सीतारामच्या घानात फक्त

लोणचंच वाढी. असं केलं म्हणजे सीताराम लवकर जाईल असा तिला विश्वास होता. पण सीतारामला याची कधी पर्वा नव्हती. ती जे काही वादी ते तो आनंदाने खाई. असं सुकं जेवण आपल्याला का दिलं जात आहे याबाबत त्याने कधी विचारच केला नाही. दिवसेंदिवस तो आपल्या कामात गुंतलेला असे. रात्री दोन्ही मित्र उशीरा पर्यंत गप्पात रंगत. सीतारामला मोतीरामशी गप्पागोष्टी करणं फार आवडते. गप्पां मारताना मोठ्याने मधून मधून आरडा-ओरडा करणे ईश्वरीला मुळीच आवडत नसे. ती मनातल्या मनात रागावे, जळफळे.

सीताराम जेव्हा जायला निघाला तेव्हा ईश्वरीला म्हणाला—“मी आपल्या मित्राला भेटायला आलो होतो. माझ्या इथे राहण्यामुळे तुला खूप त्रास झाला, तुझी गैरसोय झाली. तू मला भोजन दिवस, ते मी जन्मभर विसरणार नाही. माझ्या मित्राची मैत्री आणि त्याच्याशी झालेल्या गप्पां वापेक्षा तुझं आतिथ्य निश्चित सरस! येताला आपल्या मित्रासाठी एक भेट आणशी होती, ती स्वीकार करण्याचा अधिकार तुझाच अधिक.” असं म्हणत एक सुंदर हिन्दाची अंगठी त्याने ईश्वरीला दिली.

त्या अंगठीला एक कळ होती. ती फिरवून अंगठी कोणत्या ही बोटाच्या मापाची बनविता येई. अशी मूल्यवान अंगठी पाहून ईश्वरीला फार आश्चर्य वाटलं. तिच्या तोंडातून काही शब्द बाहेर पडेना.

जाताना सीतारामने पति-पत्नींना आपल्याकडे येण्याचे निमंत्रण दिले. काही दिवसांनी ईश्वरी आजारी पडली. उपचारासाठी सीतारामच्या गावी जायचं होतं. मोतीरामला बाटलं बरी संधि आहे. तो म्हणाला—“आपण सीतारामच्या घरी जाऊ. त्याने आपल्याला अगत्यपूर्वक बोलवले आहे.” ईश्वरीने ते नाकारले.

दुःखी अंतःकरणाने मोतीराम म्हणाला—“त्याने आपल्याला मोठ्या प्रेमाने बोलवले आहे, हे तू नितरशीच वाटतं?”

“त्यांना आपलं स्वागत का करायचंय माहीत आहे? आपल्याला जी हिन्दाची अंगठी दिलीय, त्याची किंमत वसूल करायची आहे त्यांना! आपल्याला त्यांच्याकडे बोलवून त्या संधीची ते वाट पहात आहेत. ते श्रीमंत असल्यामुळे आपल्याला हिन्दाची अंगठी देऊ शकले. आपल्याला कुठे तसं काही द्यायला ऐत आहे? आपण जर त्यांच्याकडे राहिलो तर आपल्याला ही चांगली भारी किंमतीची

भेट द्यावी लागेल. म्हणून त्यांच्याकडे रहायला न जाता आपण आपले दुसरीकडे कुठे तरी राहू.” ईश्वरीने आपले तर्कट मांडले.

मोतीरामला बायकोचं बोलणं आवडलं नाही. पण विचारा काय करणार? गप्प बसला, ते दोघे नंतर शहरात गेले, एका छोट्या छोटीत चार दिवस राहिले, वैद्य उभानंद कडून औषधोपचार करविले, दरम्यानच्या काळात शहरातील पाहण्यालायक स्थळं पाहून घेतली.

मदनपुरला परत आल्यावर मोतीराम बायकोला म्हणाला—“पाहिलंस? शहरात आपला २०० रु. खर्च झाला.

मित्र सीतारामकडे राहिलो असतो, तर याच पैशालून एकाही भेट-वस्तु खरेदी करता आली नसती? तुझ्या मूर्खपणामुळे मला आपल्या मित्रापासून दूर राहावं लागलं. मी तर म्हणेन सीतारामकडे न जाऊन आपण त्याचा अपमान केलाय! सीताराम उमानंदचा मित्र आहे असं ही मी ऐकलंय. आपण सीतारामला उमानंदकडे घेऊन गेलो असतो तर बरं झालं असतं. तुझी चिकित्सा पण त्याने अधिक प्रेमाने केली असती. आपण शहरात गेल्याची वार्ता उमानंदकडून सीताराम पर्यंत पोचली असेल असं मला वाटते. हे फळल्यावर त्याला किती दुःख

झालं असेल!"

यावर ईश्वरी म्हणाली—"वाहुणे घरी न आले तर आनंदच होतो, कारण त्यांच्या येण्यामुळे गैरसोय होते नि खर्च वाढतो. आपण सीतारामकडे गेलो असतो तर ते पुन्हा आपल्याकडे आले असते. एकदा एक हिऱ्याची अंगठी त्यांनी आपल्याला दिवली, दुसऱ्यादा त्याहून कमी किंमतीची वस्तु देऊन चाललं नसतं. म्हणून मला वाटतं आपण गेलो नाहीत याचा सीतारामला ही आनंदच वाटेल."

मोतीराम व्यथित अंतःकरणाने म्हणाला—"मी लहानपणापासून सीतारामला ओळखतो. तो निधं कटं जातो, तिथं आपल्या प्रेमाच्या माणसाना भेटी देत असतो. ही त्याची सवय आहे. तुला समजाऊन सांगणं साड्या हाकती बाहेर आहे."

काही दिवसांनंतर सीताराम शेजारच्या गावात आल्याचं मोतीरामला समजलं. तो तेथील अतिथि-गृहात उतरला होता. हे समजल्यावर मोतीरामला फार दुःख झालं नि तो त्याला भेटायला निघाला, पण ईश्वरीने त्याला जाऊ दिलं नाही. म्हणाली—"पाहिलं न, मी म्हणाले तसंच झालं. तुमच्या मित्राचं पितळ उघडं पडलं. आता तुम्ही काही बोलू नका." पण चार दिवसांनी सीताराम जेव्हा त्यांना

भेटायला आला, तेव्हा ईश्वरी आश्चर्यचकित झाली.

आपल्या मित्राला दोष देत सीताराम म्हणाला—"मला फार वाईट वाटलं की तुम्ही दोघे शहरात येऊन माझ्या घरी आला नाहीत." नंतर ईश्वरीकडे पहात तो म्हणाला—"हा तर गाढव मूर्ख आहे. कधीत कधी तु त्याला समजाऊ शकली असतील. काही असो, जे घडलं तें बरं घडलं नाही. म्हणून वावेळी मी तुमच्याकडे रडायला आलो नाही."

"सामान्य परिस्थितीत आम्ही तुमच्याकडे अवश्य आलो असतो. पण माझी तब्येत बरी नव्हती, म्हणून तुमच्याकडे यायला संकोच वाटला!" आपले समर्पण करीत ईश्वरी म्हणाली.

"या कैफियतीत काही अर्थ नाही. आता एकदा तुम्ही दोघांनी शहरात आलेच पाहिजे, नि माझ्या घरी निदान दहा दिवस तरी राहिलं पाहिजे. तरच मी तुम्हाला क्षमा करू शकेंन." सीतारामने आपला विचार मागितला.

मोतीराम आणि ईश्वरी म्हणाले—"येऊं, एकदा जरूर येऊं!"

तेव्हा सीताराम हसत म्हणाला—"तुम्हाला काय वाटलं मी तुमच्याशी भांडायला आलो? मुळीच नाही. मी इकडे आलोच होतो. म्हटलं आपल्या मित्राला एक छोटी भेट देऊन जावं." आणि सीतारामने एक हिऱ्याची अंगठी दिली नि निघून गेला.

आता याच ईश्वरीचा चेहरा पाहण्यासारखा झाला. सीतारामला काही भेट घाली वगैरे म्हणून ती त्याच्या घरी गेली नव्हती. पण आता सीताराम त्यांच्या घरी राहिला नव्हता, तरी भेट देऊन गेला. सीताराम भेटी देई-आपलं प्रेम, मैत्री नि बंधुत्वभाव श्रवण्यासाठी! व्यापारासाठी नव्हे. हे सत्य ईश्वरीच्या लक्षात यायला बराच उशीर झाला, पण सीताराम किती चांगला माणूस आहे हे आता तिच्या लक्षात आलं. काही दिवसांनंतर ती स्वतःच नवऱ्याला बरोबर घेऊन सीतारामकडे जायला निघाली. बरोबर काही छान छान भेट-वस्तु ही तिने घेतल्या.

अधिकार पत्र

हे सापरीच्या जंगलात शिकान्यांची संख्या फार चढली. त्यामुळे जगापरीची संख्या ध्वस्त-ध्वस्त कमी होऊ लागली. राजा विद्याधरच्या जेव्हा हे लक्षात आले तेव्हा त्याने-आदेश दिले कि अधिकार-पत्राशिवाय जंगलात कुणाला ही शिकार करता येणार नाही. जर कोणी आज्ञा-संग करील, तर त्याला कडोर शिखा दिली जाईल.

एक दिवशी जंगलात दोन शिकारी शिकार करीत होते. अनपेक्षितपणे दोन जंगल-अधिकारी तेथे पोचले आणि दोन्ही शिकार्यांना त्यांनी विचारले—“राजाची मोहर लावलेलं तुमचं अधिकार-पत्र कुठे आहे?” हे ऐकल्याच एक शिकारी पळून जाऊ लागला. अधिकार्यांनी दुसऱ्या शिकार्याला विशेष सोडलं, नि पळून जाणाऱ्या शिकार्याबाबते ते धाक लागले.

जंगलात दूर अंतरावर गेल्यावर शिकारी अधिकार्यांच्या तावडीत सापडला. दमून गेल्यामुळे जोरात आसोच्छ्वास करीत आपल्या बातल्या निशात ठेवलेलं अधिकार-पत्र काढून त्याने अधिकार्यांना दाखवले.

राजाची मोहर लावलेलं ते अधिकार-पत्र अधिकार्यांनी बोट तपासून पाहिलं ति त्यांना म्हणाले—“ह तगाचच आम्हाला दत्तकं पळवलेलं! अधिकार-पत्र तुमचंयचल होतं तर कुला पळून जाण्याची काय जरूरी होती?”

एक वीर वचन सोडून शिकारी म्हणाला—“आजकाल जे अधिकार-पत्र होतं, पण माझ्या निमानाचल तसेल ना!”

अद्भुत फूल - ४

(बाणिकम्पपुरी राज्याच्या दक्षिणेकडील भारताच्या समुद्रकिनार्यावरील काही गावे अशाचक जमीनदोस्त होऊन तिथले लोक वयंगल ज्ञाने. त्यातील काही प्राणरक्षणासाठी राजधानीकडे जाणे. स्वतः राजा, राजकुमारी आणि सेनापती या लोकांच्या आघायाची व्यवस्था करण्यात रात्रीचच मग ज्ञाने. सध्यातकडे चौकरी करायला सेनापती, त्या घटनेचे पूर्ण वर्णन करताना म्हणाला की या सर्व किनाशाच्या मुख्यशी एक मधकर दिवणारा राक्षसी प्राणी आहे जन् तो अर्ध्या रात्री समुद्रातूनच बाहेर पडला होता.)

सेनापती गंभीरसिंह सरळ राजबाबूला पोचला. दलाधिपति वीरसिंहने सांगितलेली सर्व माहिती त्याने राजाला निवेदन केली. ते ऐकून राजा प्रतापवर्मा म्हणाला, “काय म्हणालात? राक्षसी प्राणी? बशा प्राण्यांचं वर्णन तर ऐतिहासिक गोष्टीतून सुद्धा ऐकायला मिळालेलं नाही कधी! जन् आश्चर्य

म्हणजे असनी, विश्वास सुद्धा न बसता बशी गोष्ट बाजच्या काळात ऐकू येतेय! स्वतःच्या डोळ्यांनी तो पत्राणी पाहिलेला कोणीही माणूस इथे आपल्यापर्यंत पोचलेला नाही. फक्त सैनिकांनी सांगितलेली गोष्ट दलाधिपतीने तुमच्या कानी झतली. त्यात किती तथ्य याचा आपण गंभीरपणे विचार करायला हवा!”

"होय प्रभू, दलाधिपती वीरसिंहाने जमीनदोस्त झालेली गावंच फक्त पाहिली आहेत, प्रत्यक्ष तो राक्षसी प्राणी नाही पाहिलेला! पण एवढी गोष्ट मात्र खरीच की गाव नष्ट होण्याचं कारण निसर्गाचा कोप नव्हे, दुसरेच काही तरी अवलं पाहिजे. सैनिकांकडून राक्षसी प्राणी पाहिल्याबद्दल जे कळलय, ते निराधार मानण्यांही बरोबर नव्हे! फक्त 'काहीतरी बकवास' म्हणून ती गोष्ट कानावेगळी करणंही बरोबर होणार नाही. आपण परवानगी दिलीत, तर मी स्वतः तिथे जाऊन, खरोखर काय घडलय ते पाहून येईन. आपल्या देशातील जनतेवर जे

महासंकट कोसळले आहे ते तर आपण प्रत्यक्ष पहात आहोत. म्हणून सैनिकांनी जे, काही सांगितलं त्याची शाहनिशा करणं अत्यंत आवश्यक आहे. आणि हे काम कोणी तरी जबाबदार माणसाने केले पाहिजे. म्हणून महाराज, मी स्वतःच या कामगिरीवर निघतो. हा राक्षसी प्राणी प्रत्यक्ष पाहिला पाहिजे, म्हणजे त्याच्या जाचातून सुटकेचा त्रिचार आपण करू शकू. शिवाय आपल्या राज्यावर त्यांना अलीकडेच का एवढा कोप झाला आहे ते ही आपण जाणून घेतसे पाहिजे. मूलभूत कारण आपल्याला समजले म्हणजे मग आपण योग्य ती उपाय योजना करू शकू. म्हणून महाराज मी म्हणतो या जबाबदारीच्या कामावर मी स्वतःच जातो. दुसऱ्या कोणावर हे काम सोपविणे योग्य होणार नाही." सेनापती गंभीरसिंह विनयपूर्वक बोलला.

थोडा विचार करून राजा म्हणाला, "ठीक आहे, तुम्ही जा. मी स्वगेष्ट राजगुरूंना बोलावून घेऊन पुढे काय करावचं, ते ठरवीन."

"जशी आज्ञा," म्हणून राजप्रासादाच्या परिचमकेडे, जिथे शरणार्थी बायला-पुरुषांची व्यवस्था केली होती, तिकडे सेनापती निघून गेला. त्याला पाहिल्याबरोबर सैनिक प्रणाम करून

त्याला म्हणाले, "सर्व काही सुरळीतपणे चालू आहे महाराज! इथे कसलीच अडचण नाही. शरणार्थींची चौकशी करायला राजकुमारी ही आज आल्या आहेत."

गंभीरसिंह आतल्या खांब्यांच्या ओळीमधून विशाल अशा मंडपात गेला. इतक्यात अपदी सामान्य वस्त्र परिधान केलेली राजकुमारी आपल्या दासींसह जनलच्याच एक खोलीतून बाहेर आली. सेनापतीला पाहिल्या बरोबर ती म्हणाली, "इथल्या लोकांना खाण्यापिण्याची काहीही कमतरता नाही. लहान मुलांच्या तब्येतीची ही मी चांगली काळजी घेतलेली आहे. त्यांची प्रकृति बिघडू नये

याबद्दल जागरूक असायला, मी राजवैद्यांनाही सूचवलं आहे?"

"राजकुमारी, तुमच्या या वागणूकीने मलाही फार संतोष वाटतोय! विशेषतः लहान मुलांची तुम्ही जी काळजी घेताय ती खासच प्रशंसनीय आहे. या गोष्टीची जग्याळू काळजी घ्यावी हे ज्ञातच आहे." सेनापतीने राजकुमारीचे कौतुक करत म्हटले.

राजकुमारी पुढे म्हणाली, "इथे ज्या बायला आहेत, त्या तशा सुखात आहेत पण वन्याच दूर रहात असलेल्या आपल्या नवऱ्यांची मात्र त्यांना चिन्ता लागून राहिली आहे. त्यामुळे एकदाच का होईना, पण फार दूर असणाऱ्या नवऱ्यांनी

इथे येऊन आपल्या आयकामुलांना बेटून जावं.”

“असंच करू या राजकुमारी! अद्या संध्याकाळपर्यंत त्यातल्या काहीजणांना इथे पाठवायची व्यवस्था करीन मी.” असे बोलत सेनापती दुसऱ्या शिविराकडे वळला.

इतक्यात दलपती वीरसिंह समोरून येऊन नमस्कार करत म्हणाला, “आज आणखीही काही सैनिक जखमी होऊन परतले आहेत, आपले वैद्य त्यांचा इलाज करत आहेत, पण घ्यायलेले ते सारेजण राक्षसी प्राण्याबद्दलच पुन्हापुन्हा बोलत आहेत.”

“त्यांचं खरं ठरलं, तर खरोखरच आपला देश भयानक संकटात सापडलेला आहे. त्या प्राण्याला तोंड देण्यासाठी आपल्याला कदाचित इतरांचीही मदत घ्यावी लागेल. काहीही असलं तरी आता मात्र मला स्वतःलाच तिथं जाऊन त्या राक्षसी प्राण्याची माहिती मिळवायला हवी. मी आता दक्षिणप्रान्ताकडेच निघतोय, तुम्हीही माझ्याबरोबर सायला हवं. संध्याकाळपर्यंत पूर्ण तयारी ठेवा.” सेनापतीने त्याला आज्ञा दिली.

तेव्हा दलपतीने विचारले, “आपल्याबरोबर सैन्यही घ्यायचं?” “नको, तुमच्याबरोबर तीन सैनिक घेणं पुरेसं होईल. पण आज रात्री पहाऱ्यावर जाणाऱ्या सैनिकांना मात्र नेहमीप्रमाणेच जाऊ द्या. आपण स्वतःच निरनिघाळे जाऊ. आपल्या या बेताची तिसऱ्या कुणालाही खबर लागू देऊ नये.” सेनापतीने सूचना दिली.

त्या दिवशी दुपारी सेनापती, दलपती आणि तीन सैनिक माणिक्यपुरी राज्याच्या दक्षिण सरहद्दीकडे चालू लागले. संध्याकाळपर्यंत ते समुद्रकिनारी पोचले. तिथे पोचल्यावर त्यांचा विसृत झाले की तिथली केवळ सारी गावेच नव्हे, तर साडे झुडूपेही नाहीशी झाली आहेत! त्या ओसाड जमी संरक्षणासाठी याशिवाय

आणखी काहीच नव्हते.

चौथा प्रहर सुरू होताच अतरेकडे काळ्या डोंगरासारखे काहीतरी हलत आहे, असे सेनापतीला दिसून आले. तो आकार हळूहळू आपल्याकडेच येत असल्याचे त्याने दलपतीला दाखवले. आकार हळूहळू हलत-डुलत पुढे सरकत होता. इकडून तिकडे हलणारे त्याचे भस्त्रक झाडांवरून दिसत होते. तो जेव्हा आणखी पुढे आला, तेव्हा त्याचे भयकारी रूप स्पष्ट दिसू लागले. त्याचे पांय तोंडाच्या झाडासारखे असून हात अजगरासारखे दिसत होते. त्या राक्षसपक्षाच्या भयंकर रूपामुळे सेनापतीचे हृदयही कापू लागले.

सेनापती आणि दलपती यांनी त्याच्या वाटेत काही अडथळा न आणता आपण आजूसा सरकून त्याला पुढे जाऊ दिले. सौभाग्याने सैनिकही त्याच्या पायाखाली तुडवले जाण्याच्या भयाने दूर पळाले.

पूर्वेला सूर्योदय दिसू लागता लागता तो राक्षसी प्राणी समुद्र घर्गात अदृश्य झाला.

चालत जाणारा तो गर्वताकार राक्षस पाहून सेनापतीच्या मनात आले की, या प्राण्याला कोणताही मानवप्राणी तोंड देऊ शकणार नाही! प्रत्यक्षच पाहिल्यावर आता हे ही सिद्ध झाले की, हा विचित्र प्राणी मध्यरात्रीच समुद्रातून निघून

अतरेकडे जातो अन् सूर्योदयाबरोबर पुन्हा पाण्यात अदृश्य होतो. त्याच्याशी लढणे अशक्य असल्याने त्याने आपल्या तीव्र सैनिकांना राजधानीकडे परत पाठवले. पहाऱ्यासाठी तेथे अगोदर आलेल्या सैनिकांचा काही पत्ताच नव्हता. सेनापतीने ओळखले की, ते सारेच्या सारे राक्षसाच्या पायाखाली दबून गेले असले पाहिजेत.

त्यावेळी हाच विचार करत असलेला दलपती सेनापतीला एकदम म्हणाला, “प्रभू, त्या राक्षसाशी सामना देऊन आपल्या आणखी सैनिकांचे प्राण गमावणं शाहजपणाचं होणार नाही. त्यापेक्षा तो

राक्षस शहरात घुसून काही नुकसान होण्यापूर्वीच शहर वाचवण्याचा काही अुपाय योजून सावधगिरी बाळगणं जास्त योग्य होईल."

"होय, तुमचं म्हणणं अगदी योग्यच आहे. आता कोणत्या अुपायाने राक्षसाला शहरप्रवेशापासून रोखता येईल हाच विचार करायला हवा. त्यासाठी काही योजना अववायला हवी. जमलं तर त्याच्या नाशाचाच अुपाय शोधला पाहिजे. आता आपण राजधानीत जाऊन महाराजांना आपलं म्हणणं सांगू या. आज रात्री इथे सैनिकांना पहान्यावर पाठवायची आवश्यकता नाही. अुद्या

सकाळी पुन्हा तुम्ही इथे येऊन त्या राक्षसाच्या पावलांचे ठसे कुठे आढळले तर पाहून ठेवा." असे बोलत सेनापती आपल्या घोड्यावर आरुढ झाला. दलपती-नेही त्याचे अनुकरण केले, अन् दोघेही राजधानीला गेले.

सेनापती राजवाड्यात पोचला, तेव्हा महाराज प्रतापवर्मा राजगुरू गौरीनाथशी काही विचारविनिमय करत होते. सेनापती दिसल्याबरोबर राजाने, तो राक्षसप्राणी स्वतः पाहिला की नाही, याबद्दल त्याच्याकडे विचारणा केली, राजाच्या स्वराने आतुरता पुरेपूर भरलेली होती.

"होय महाराज, सैनिकांच्या सांगण्यात जराही अतिशयोक्ति नव्हती. तो प्राणी नक्कीच राक्षस असला पाहिजे." असे म्हणून सेनापतीने दक्षिण समुद्रतटावर पाहिलेल्या दृश्याचे सविस्तर वर्णन केले. "तो राक्षसी प्राणी अर्ध्या रात्री समुद्रातून बाहेर पडून सरळ अुतरेकडे जातो आणि सकाळ होता होता पुन्हा समुद्रात विवीन होतो. आपल्यापैकी कोणातही त्याला मारण्याची शक्ती असणे शक्य नाही."

हे बोलणे ऐकून राजा गंभीरतेने विचार करू लागला. इतक्यात राजगुरू म्हणाले, "महाराज, चन्द्रकेतुला कुलक्षेष्ट पुजाऱ्याकडून शाप मिळाला. माझा

अंदाज आहे की, तो चन्द्रकेतुच या रूपात प्रकट झालेला आहे. बर्बादितच आढळणारी 'शताब्दि फुलं' आपल्या राज्यातल्या अुतरेकडेच असल्याने, राक्षसरूपातला चन्द्रकेतु तिकडे आकर्षित झालेला असावा. अशा स्थितीत ती 'शताब्दि फुलं' आपलं रक्षण करू शकतील."

"पण ती विचित्र फुलं आपले रक्षण कसं काय करू शकतील? आपण तर म्हणाला होतात की, ती फुलं आपल्यावर गंडांतर आणतील? मग हे कसं शक्य होईल गुरुदेव?" राजाने आश्चर्य प्रकट केले.

"कुलक्षेष्ट पुजाऱ्याकडून शापित झालेला चन्द्रकेतु आता या भूमीवर राहू शकणार नाही. त्याला ती विचित्र फुलं च माणिक्य पुरीकडे आकर्षित करत आहेत. आपण जर ती फुलं त्या राक्षसाच्या-म्हणजेच चन्द्रकेतुच्या- निवासस्थानी समुद्रात नेऊन टाकली, तर त्या नरराक्षसाच्या आपल्याकडे येण्याच्या भयातून आपली सुकतता होईल की नाही? आता फक्त हे साहसी कृत्य आपणापैकी कोण करू शकेल, हेच पाहूयाचं आहे." राजगुरूने आपले म्हणणे स्पष्ट केले.

गुरुदेवांच्या या बोलण्याने राजाला श्रुंगाय पर्वतावरील त्या अुत्तंग जातीच्या

लोकांची आठवण झाली. वसंतोत्सवात येऊन विविध स्पर्धांत विजय मिळवणारा युवक अुत्तंग व त्याचे दोस्त यांची राजाला अकस्मात आठवण झाली अन् त्यांनी आपल्याला मोठ्या आदराने आपणाकडे येण्याचे आमंत्रणही दिल्याचे स्मरले. निरनिराळे खेळ खेळताना तो युवक किती तरतरीत व तेजस्वी दिसत होता! खेळताना तो चपळईने इतक्या वेगवान हालचाली करी, की तिथे एकच अुत्तंग मसून एक्कच वेळी अनेक अुत्तंग अुपस्थित असल्याचा भास अुत्पन्न होत होता! इतका शूर असूनही तो विनयशीलही किती होता. वसंतोत्सवातला 'विजयी

वीर' म्हणून जाहीर झाल्यानंतर त्याने किती विनयाने तो शताब्दि फुलांचा गुच्छ राजकन्येला अर्पण केला होता. आपले धिपाई व दलाधिपती त्या फुलांची रोपे जाणवूनसाठी धूम्रमाय पर्वत प्रांगणात नेले असता या जुलूम जमातीच्या लोकांनी त्याने किती प्रेमाने स्वागत केले होते! शंबर वर्षांनी एकदा फुले लागल्यानंतर नवीन रोपे वेण्यास जाणवली दोन वर्षे वाट पहावी लागली. तेव्हा ती रोपे वेण्यास आपण असमर्थ असल्याने त्यांना किती वाईट वाटले होते. तरीही राजकन्या नाराज होऊ नये म्हणून पुन्हा झुप कष्ट करून जाणवली काही फुले मिळवून रोपांपेवजी ती फुलेच त्यांनी पुन्हा धिपायांसाठी वाढवली होती. राजकुमारीला नेटीदाखल ती फुलं देणारा युवक हा जुलूमच जनस्थाने हे काम त्याच्यावरच सोपवावे असे राजाच्या मनात आले. संकट टाळण्याचा हाच

एक उपाय आहे, असे त्याला वाटले. लगेच आपले मस्तक हलवून सेनापतीकडे बळत राजा त्याला म्हणाला, "मी आपल्या राज्यरक्षणासाठी युवाच धूम्रमाय पर्वताकडे जाणार आहे. नाक्याबरोबर बसपती शीरसिंह आणा, तर पुरेसे होईल." नंतर राजकुमारी अर्धशून राजा म्हणाला, "गुरुवर, माझी ही यात्रा सफल व्हावी वसा आशिर्वाद द्या मला." वन् आशिर्वादासाठी राजाने आपले मस्तक मुकवले.

"राजा! हा निर्णय अगदी योग्य असाच आहे. राज्यरक्षणासाठी सदा सन्नद्ध असणाऱ्या वन् त्यासाठी प्राणही द्यावची तयारी असणाऱ्या जुलूमजातीच्या लोकां कडून तुझा हा अर्देश पूर्ण होईल. नैरवीनातेचे आशिर्वाद नेहमी तुला लाभेल व ती तुझ्या प्रजेचं रक्षण करेल!" असे म्हणून राजकुमारी राजाना आशिर्वाद दिला.

कथका:

अजेयचा जय

दुर्जनिराजची विजयमादित्व पुन्हा साहायशी आला, त्याने साहाय्यरुत प्रेत उतरवले व वेताळ बोल् लागला - "राजा, एका वेदांती नि तपस्वी अजेय नावाच्या राजकुमारीची गोष्ट मी तुला सांगितो. हा राज्याच्या प्रसीभनात गुरफटून आपला नाश करून घेतो. गोष्ट ऐकताना तुझा जोडा हरम-परिहार ही होईल."

अरुणगिरीचे महाराज विक्रमसेन यांना जोन मुलगे होते-अजेय नि विजय. अजेय महानपमापासूनच वेदान्ताकडे झुकलेला होता. पण विजय त्याच्या अगदी विरुद्ध स्वभावाना होता. राजा जनण्याची जबरदस्त आकांक्षा त्याच्या मनात होती.

सोळा वर्षांचा असतानाच अजेय सर्व निष्ठा-पारंगत झाला. त्याला मुबराज म्हणून घोषित करण्याची वडिलांची

वेताळाच्या गोष्टी

इच्छा होती. पण विजय म्हणाला—
"पिताजी, अजेय वयाने मोठा असला तरी
राज्य-कारभार करण्याची ताकत
त्याच्यात नाही. तो तर आहे एक वेदांती
दार्शनिक!"

त्यावेळी तेथे हजर असलेला अजेय
म्हणाला—"राजा जनक वेदांती होता.
पण त्याने राज्य-कारभार उत्तम रीतीने
केला. विजय, तू ही थोडा वेदांत
शिकलास तर बरे होईल."

"कूटल्या ही विषयाचं अर्धवट ज्ञान
योग्य नव्हे. मी असं मुळीच करणार नाही.
वेदांती असून ही तुझ्या मनात राजा
होण्याची इच्छा असेल तर तू कसला रे

वेदांती?" कठोरपणे विजय अजेयला
म्हणाला.

यावर हसून अजेय म्हणाला—"मला
आपल्या वेदांती असल्याचा कधीच गर्व
नव्हता मि नाही. पिताजीच मला युवराज
बनवू इच्छितात. तू का त्यांच्या इच्छेच्या
आड येतो आहेस?"

राजा विक्रमसेनने विजयच्या पाठीवर
हात ठेवीत म्हटले—"विजय, ज्ञानप्राप्त
तू अजेयला किंवा शकणार नाहीस. तुम्ही
दोघांनी राम-लक्ष्मणाप्रमाणे एकमेकांवर
प्रेम करावं अशी माझी अंतःकरणपूर्वक
इच्छा आहे. तुम्ही राजा बनण्याची इच्छा
योग्य नाही. कारण मोठ्या मुलाने राजा
होणं न्यायसंगत आहे. असंच आता पर्यंत
सर्वत्र घडत आलेलं आहे."

"पिताजी, माझा सामर्थ्यावर विश्वास
आहे. संप्रदाय काही ही असो." विजयने
आपला विचार सांगितला.

यावर अजेय म्हणाला—"विजय, जर
सामर्थ्यावर खरोखर तुम्हा विश्वास
असेल, तर आपल्याला देशातील सर्व
युवकांसाठी एक स्पर्धा योजली पाहिजे."

अजेयच्या या प्रस्तावावर काय बोललं
हे विजयला सुचेना. त्याचा चेहरा पडला.
भावाची पाठ थोपटीत अजेय म्हणाला
—"म्हणूनच मी तुला म्हणतो-थोडा
वेदान्त शिक. त्यामुळे तर्क-ज्ञान वाढते."

विजय विडून म्हणाला—"राजाला
ब्राह्म-बलाची आवश्यकता असते. तर्क
करायला मंत्री-गण असतातच. परीक्षेच्या
आधारे मोठ्यांनी निर्णय घ्यावा की राजा
बनायला कोण अधिक योग्य आहे?"

विजयचा प्रस्ताव अजेयने मान्य केला.
परंतु अजून ही विजय सर्व युद्ध-विद्यात
परिपूर्ण नव्हता. म्हणून अजेयनेच
सुचवलं की ही स्पर्धा दोन वर्षांनंतर घेतली
जावी.

या दोन वर्षांत विजयने खूप मेहनत
केली. सर्व प्रकारच्या युद्ध-विद्यात तो
तरबेज झाला. गुरूंनी त्याची खूप तारीफ
केली. एक दिवशी अजेय जरोवर त्याची
स्पर्धा झाली, पण त्यात त्याचा पराजय
झाला.

इतकं सगळं घडल्यावर आता अजेयला
विजय म्हणाला—"युद्ध-विद्यात तू असा
पारंगत आहेस, तेव्हा तुला राज्याची
आकांक्षा नाही यावर मी कसा विश्वास
ठेवावा?"

सामर्थ्य, निस्वार्थता आणि वेदांती
विचार यांचे सुरेख मिश्रण ज्याच्यात
असेल तोच आदर्श राजा बनू शकेल.
राजा होण्याची महत्त्वाकांक्षा तर मला
नाही, पण मी राजा झालो तर पिताजींना
आनंद होईल. प्रजा पण सुखी होईल.
म्हणून माझी राजा बनण्याची इच्छा आहे.

शेवटी अजेयलाच राजा बनण्याचा
निर्णय विक्रमसेनने केला. विजयने पुन्हा
विरोध केला. आता वडिलांनी त्या
विरोधाची पर्वा केली नाही. तेव्हा विजय
आपल्या आईकडे जाऊन म्हणाला—
"मातोश्री, मला राजा होण्याची फार
इच्छा आहे. जर माझी ही इच्छा पूर्ण झाली
नाही, तर मी एकाद्या वेळी बंड करीन."

महाराणीने समजाऊन सांगण्याचा
प्रयत्न केला—"तू राजद्रोह केलास तर
तुला नक्कीच मृत्युदंड भोगावा लागेल.
दोन भावात जो मोठा असतो, तोच राजा
बनण्याचा अधिकारी असतो."

पण विजय म्हणाला—"ते शक्य नाही.

सैन्यातील बरेच लोक माझ्या बाजूला आहेत. सेनापतींचा विचार काही समजत नाही. मी राजा व्हाय अशी बाझ्या अनेक मित्रांची इच्छा आहे. मी जर बंड करून उठलो तर निःसंशय मीच राजा होईन."

मुलाचं हे बोलण ऐकून आई घाबरली आणि सर्व गोष्टी राज्याच्या फांतावर वातल्या. आपला धाकटा मुलगा राजा होण्यासाठी बंडाळी करू इच्छितो हे जेव्हा राजा विक्रमसेनला समजलं, तेव्हा तो रागाने जाल झाला. त्याने सौन्ही मुलांना बोलवले आणि विजयला धमकावले— "तुज्या राजद्रोहा केलास, तर तुला कठोर शिक्षा दिली जाईल हे लक्षात ठेव."

अजेयने राजाला प्रार्थना केली की— 'पिताजी, आपण काळजी करू नका. विजय जे काही करित आहे, त्या सर्वांवर माझं लक्ष आहे. विजय ज्यांना ज्यांना घेततो, त्यांना मी ही घेततो. विजयला विरोध करण्याची त्यांना भीति वाटते, म्हणून केवळ ते त्याला मदतीचे आश्वासन देतात पण मी राजा बनावं अशीच त्या सर्वांची इच्छा आहे. आपण विजयला क्षमा करावी."

"पण राजा होण्याची याला महत्वाकांक्षा आहे. जर वेळीच याला शिक्षा न दिली, तर एक दिवशी हा बंड करून उठेल." विक्रमसेन म्हणाला.

अजेयने आपला विचार मागितला— "मला खरोखर राजा होण्याची इच्छा नाही. पिताजी, आपण विजयचा राजा बनवा आणि एक वर्ष भर राज्यकारभार चालवण्याची संधि त्याला द्या. जर प्रजेने त्याचे शासन मान्य केले, तर त्यालाच राजा म्हणून कायम करा."

अनिच्छेने का होईना विक्रमसेनने अजेयचा प्रस्ताव मान्य केला. विजयने एक वर्षभर राज्य-संचालन व्यवस्थितपणे केले, आणि यशस्वी राजा म्हणून तो प्रसिद्ध झाला.

अशात अजेयने एकदा एक बैठक आयोजित करून आपला विचार सर्वांपुढे

मांडला— "विजय राज्य-शासन चांगलं करू शकतो हे आता सिद्ध झालं. आता त्यालाच राजा बनवून माझी जंगलात आपणाची इच्छा आहे."

सर्व उपस्थित लोकांनी एकमताने जाहिर केले की अजेयनेच राज्य-शासन केले पाहिजे. लोकांचा निर्णय ऐकून विजयचा चेहरा पडला. त्याने लोकांना विचारले— "माझ्या सामर्थ्यावर आपला विश्वास नाही का?"

उपस्थित लोक म्हणाले— "विजयच्या मागे अजेय असेल तरच ते सामर्थ्य उपयुक्त ठरेल, अजेय नसेल तर विजय सभर्ष शासक होऊच शकणार नाही. अजेयहून अधिक समर्थ माणूस घेऊन ही सापडणार नाही."

तेव्हा अजेय सर्वांना उद्देशून म्हणाला— "मीच तर या राज्याचा खरा राजा आहे. विजय माझा प्रतिनिधि बनून राहील मी जंगलात जाऊन तपश्चर्या करीन आणि अतींद्रिय शक्ति प्राप्त करून आपल्या देशास रक्षण करीन. विजयच्या राज्य-कारभारात काही चूक झाली नि त्यामुळे कोणावर अन्याय झाला तर त्याने त्यासाठी माझ्याकडे यायला हरकत नाही हाच माझा अंतिम निर्णय आहे!"

विजय राजा झाला. पण एवढ्याने त्यांना संतोष झाला नाही. विजय

अजेयचा प्रतिनिधि आहे असेच सर्व लोक समजत. अजेय स्वतः महाशक्तिशाली आहे. जर तपोबलाची ही त्याला साथ मिळाली तर आपल्याला नक्कीच धोका आहे. विजयच्या मनात ही शंका घर करून राहिली. त्याने प्रथम तुरुंगातल्या काही अहल कैद्यांना मुक्त केले आणि जंगलात जाऊन अजेयला मारून टाकण्याची त्यांना आज्ञा दिली. अजेयचे तपोबल व त्याची धार्मिक प्रवचने यांनी प्रभावित होऊन ते त्याचे शिष्य बनून गेले. आता आपल्या थोरल्या भावाचा तपोभंग करण्यासाठी विजयने अप्सराहून सुंदर अशा युवती अजेयकडे पाठविल्या

अजेयने आपल्या शिष्याशी त्याचे विवाह करविले नि घाकट्या भावाला निरोप पाठविला की ऋजून ही काही शिष्य अविवाहित आहेत, त्याच्यासाठी आणखी काही कन्या पाठवाव्यात

आपण अजेयवर जय मिळवू शकत नाही हे विजयच्या लक्षात आले त्याला पाहीतच होत की प्रजा अजेयच्या तुलनेत त्याला तुच्छ समजते, म्हणून त्याने राज्यात दबडी पिटवली की मी विजयचा प्रतिनिधि नाही, मीच या राज्याचा खरा राजा आहे'

काही मंत्री, राजप्रतिनिधी व राजसेवकांनी या घोषणेचा विरोध केला,

त्या सर्वांना विजयने राज्यातून बाहेर घालविले ते सर्व जण जंगलात अजेय कडे आले, अजय त्याला म्हणाला- 'विजयच्या राज्य-कारभारात मी दबळादबळ करू इच्छित नाही, त्याच्या शिस्तीत जर आपणास त्रास होत असेल तर आपण इथे भाड्यापाशी रहा इथे तुम्हाला कशाची कमतरता पडणार नाही

हळू हळू विजयच्या राज्यात अत्याचार वाढू लागले. त्यामुळे राज्य सोडून जंगलात जाणाऱ्यांची संख्या वाढू लागली अजेयने त्या सर्वांना आश्रय दिला इतक्या अधिक संख्येने येणाऱ्या लोकांच्या सर्व गरजा भागविण काही सोपे काम नव्हतं. अजेयने आपल्या तपोबलाच्या साहाय्याने एका अमांघ बट-वृक्षाची निर्मिती केली हा वृक्ष ज्याला जे पाहिजे ते देऊ लागला.

एके दिवशी विजय काही सैनिकांसह जंगलात अजेय जवळ आला, आणि म्हणाला 'इथे तू सर्व अपराध्यांना आधार देत आहेस तुझ्यावर मी राजद्रोहाचा आरोप करतो. बोल, यावर तू काय म्हणणं आहे?'

विजयच्या या प्रश्नावर अजेयला खूपच राग आला, आणि तो म्हणाला "वा! मीच तर या देशाचा खरा राजा, तुझ्या या

आरोपाच मी खंडण करण्याची मुळीच आवश्यकता नाही, ताबडतोब तू राज्य सोडून चालता हो." आपल्या सैनिकांच्या साहाय्याने विजयने अजेयच्या आश्रितांना कैद करण्याचा प्रयत्न केला अजेय जरा ही दगमगला नाही त्याने बटवृक्षाकडे पाहून एक बुटकी बाखवली त्यासरशी वृक्षाच्या फांद्या आणि पारंग्या यातून असंख्य सैनिक निर्माण झाले. त्यांनी विजयला आणि त्याच्या सर्व सैनिकांना कैद केले

तेव्हा अजेयला फार आनंद झाला आणि त्याने आज्ञा दिली "हा विजय देशद्रोही आहे याला देशाच्या सरहद्दीबाहेर हाकलून द्या "

या घटनेनंतर अजेय जंगल सोडून राजधानीत आला आणि आपला राज्याभिषेक करवून तो अरुणगिरीचा राजा झाला

केताळने विक्रमादित्याला ही गोष्ट ऐकवली आणि म्हणाला-"राजा, अजेय चारखा पेदाशी, संयभी, आतगुणी माणूस इतका बदलतो, याने कारण त्याच्या यमातील राजपदाचा लोभच नाही का? त्याने अनेकदा विजयला क्षमा केली घाकट्या भावाने त्याच्यावर राजद्रोहाचा आरोप करताच त्याने त्याला बंदी बनवले. इतकं सर्व काही केल्यावर विजयला 'राज्याबाहेर घालवणं आणि स्वतः राजा बनून सिंहासनावर बसणं

राजपवाचा मोहच नाही का? त्याने असे करणे गैर नव्हे का? या स्वार्थीपणामुळे त्याचे सर्व सद्गुण मातीमोल होत नाहीत? हा अजेयचा परजयच नाही का? या माझ्या शकेच समाधान जाणून वृजून तू केलं नाहीस, तर तुझं डोकं धडाबर राहणार नाही हे मी सांगण्याची आवश्यकता नाही.”

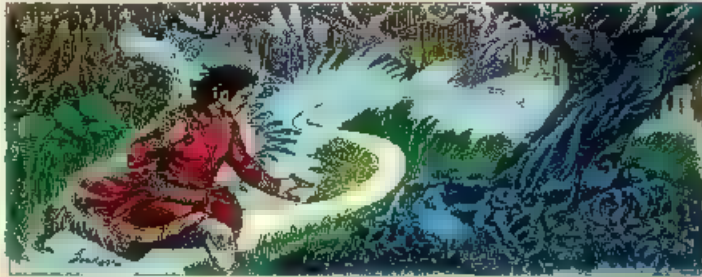
राजा विक्रमादित्य म्हणाला—“स्वार्थ लोभ व क्रोध या तामसिक गुणांपलीकडे पोचलेल्या ज्ञानी सत्पुरुषाची तुलना सामान्य माणसा बरोबर करणं इष्ट नव्हे त्याचं खंडण अथवा त्याची प्रशंसा ही योग्य नव्हे ज्ञानी व विवेकी माणसाला कधी कधी लोक-कल्याणासाठी फार कठोर खागावे लागते. परिस्थितीकडे पाहून जर असे न केले तर त्या माणसाला ज्ञानी वा विवेकी म्हणता येणार नाही आरंभी विजयची राजा होण्याची इच्छा वैयक्तिक होती, पण नो जेव्हा राजा झाला

जेव्हा आपला आज आपल्या मार्गातील धोंड आहे असे त्याला वाटू लागलं, म्हणून त्याने आपल्या प्रजेवर अत्याचार करायला सुरुवात केली अजेयने बरेच दिवस वाट पाहिली की आपल्या भावाच्या प्रवृत्तीत बदल होईल, पण तसे जेव्हा घडले नाही तेव्हा त्याला नाइलाजाने विजयला राज्याबाहेर काढावे लागले. राजप्रीह हा राज-परिवार व राजाभित्त लोकांपुरता मर्यापित असतो, पण विजय आपल्या प्रजेचाच शेनू बनला आणि त्याने देशद्रोह सुरू केला राजापेक्षा राज्य हे अधिक पवित्र असते. म्हणूनच आपल्या भावाला केवळ राजद्रोही नाही तर देशद्रोही ठरवून आपण स्वतः राजा बनला.”

अशा रीतीने राजाचा मीत-भंग झाल्यावर बेताळ शवासिंह अदृश्य झाला आणि झाडावर जाऊन बसला

कल्पित

वसुधरेच्या एका कथेवर आधारित

चान्दोबा पुरवणी-५७

भारतातील पशुपक्षी ससाणा

मान्तराष्ट्रीय खेळांच्या श्रुसकांच्या सुरुवातीला विश्वशांतीची कल्पना मनात जाळवून केंद्रात बुजवली जातात ही प्रथा खूप दिवसांपासून प्रचलित आहे पूर्वीच्या काळी दूरदूरच्या शान्तात लोखी आताच्या पोचविण्यासाठी केंद्रांमार्फत उपयोग केला जात आहे पोचटांग मना शिकवण्याची ही पद्धत अस्तित्वात आहे त्याचप्रमाणे इतर पक्षांची शिकार करण्यासाठी ससाणांना प्रशिक्षण दिले जाते. ससाणा आकारात खूप बुचावरून बुद्धी आणि खाण्यायोग्य एकाच पक्षी वाळूतात एकदम जळप घालून त्याला पकडून खाऊन टाकतो प्रजयुक्त शरीराचा अन् योक्तार पंखांचा हा पक्षी तशी २८० कि मी वेगाने उडू शकतो, असे मानले जाते.

भारत भारतात 'पहीत' म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या या ससाणांचा उपयोग राज-परिवारासाठी सांगणे पद्धत असते, आणि त्यांच्या कमी पक्षांच्या शिकारीला खेळ खेळत असत बुजगाऱ्या पक्षांना सटकून पकडून ते एकाच आठवरी जाऊन बसतो नंतर प्रथम त्या पक्षाचे पंख कापून टाकून मोठ्या जावडीने त्याला खाऊ लागतो

जगात ससाणांच्या जवळजवळ ७० जाती आहेत, असे मानले जाते त्यांच्या नाकाच्या वावूची, बरेच जवळी वृद्ध अन् खरबत असता पहीत जातीच्या ससाणांची डोकी व्यक्त्या रंगाची व रेवा असणारी असते असताना त्यांचे पंख रुंद असतात, खालची पोटाकडची वाजू फिक्या गुळावी किंवा लाल रंगाची असते. काही ससाणांच्या पोटाच्या खालच्या बाजूवर काळ्या रेवा असतात माणसांचा संपर्क नसले असत पक्षी शिकारकार हे ससाणे आपली चरटी बलगतात. वरवरी विरयट्या जाती चरटे बनवून त्यात ते अंही घालतात तर ससाणांपेक्षा मोठी ससाणा आकाराने अंही असून मी पक्षी वेळी फिक्या बाल रंगाची तीन आर अंही पावते

आधुनिक भारतातील साहित्य :

भारत-पाकिस्तानच्या काळीपुर्वीचे दिवस पुरो ही तरुणी पंजाब प्रांतातील एका होदमात रहात असे जवळच्या गावाच्या रामचंद्र नावाच्या एका शुभकराशी तिचे लग्न झाले आपल्या वैवाहिक जीवना कट्टरची स्वप्ने रचवत वसतानाच एके दिवशी रशीद नावाच्या एका मुबलमान तरुणाने तिचे अपहरण केले पुरोचे आजीबा हाचकारी करत असत. त्यांनी रशीदच्या आजोबांच्या कुटुंबाची छाप छळमुक्त करून त्यांना पाह घ्याना मिळवले होते या गोष्टीचा सूड घेण्यासाठीच रशीदने पुरोचा पळवून नेले होते रशीदच्या घरातले खंडून ठेवलेल्या पुरोने काही दिवसांनी रात्री वेषून पळ कोठला व ती आपल्या घरी गेली

अमृता प्रीतमची गोष्ट 'पिंजरी'

परंतु आपल्या घरातच तिचा फार थयमान केला गेला कारण ती स्वतः एक हिन्दू स्त्री असून तिचा पळवून नेणारा तोण एक मुबलमान तिचा आपल्या घरात ठेवले तर समाज आपल्या कुटुंबावर बहिष्कार टाकून आपली धान-मर्यादा खुलीला मिळेल अशा विचाराने घरातल्या बहीलक्ष्मीने पुरोला फाट ठेवून व्यावसायिक तरातरा नकार दिला तिचा पिंजारीचा अन्य मार्गच सुटण्यामुळे ती घर सोडून निघून गेली परन्तु रशीदने तिचा आपल्या घरी आश्रय देना व तिच्याशी विवाह केला ते खेचेली दुसऱ्या गावी निघून गेले

इकडे पुरोच्या बहिणीचे समजव्दारी लग्न झाले रामचंद्रची बहीण लाजो हिने पुरोच्या गावाशी लग्न केले

पुरोचे माव आपल्या मातेरच्याशी काहीच संबंध राहिले नाहीत तिची सारी ताळीच तुटली. पुरोचे माव त्याला हनीदा असे शाळेत होते रशीदने तिच्यावर अपार प्रेम होते अन् तो मोठ्या प्रेमाने तिचा सांभाळ करत होता पुरे त्यांना एक मुलगाही झाला अशीच अशीच बर्षे अलटून गेली भारत पाकिस्तानची फाळणी

आजी अन् देशात सर्वत्र शांतीच नव्हते तिच्या मातेरला हिन्दू मुबलमान एकमेकांच्या कत्तली करत असले पुरो तिथे रहात होती तो भाग पाकिस्तानात अन्तर्भूत झाला तरीही हिन्दूंना धाक दाखवून तेथून हाकलण्यात येऊ लागले त्यातील काहीपण भाजलून एका मोठ्या घरात लपून असले गुंझांनी त्या घराला आग लावून दिली, परन्तु ऐन वेळी पोसिसांनी येऊन त्यांना वाचवले तरीही सध्या मिळवून तील माणसे अजून

मेलीच, जे जगले-वाचले, त्यांना भारतात पाठवून देण्यात आले पण जी तीन माणसे गेली, त्यांच्या हातांने सापळे तिथेच पडून राहिले. जे हिन्दू कोलीस-संरक्षणास गाब सोडून निघाले, त्यांनी रात्र पुरेच्या गावातच काकली स्वप्नाशी आपला विवाह होणार होता तो रामचंद्र पुरोचा त्या जोकांच्यात दिवस तिच्या माताजी याचको लाजे, हिचा काही पत्ता लागून नसल्याची वार्ता तिचा त्याच्याकडून समजली

एकाळीच सारे हिन्दू भारताकडे निघाले, इकडे पुरो जाणोचा शोध येत होतो तिचा लाजो एका विधवेच्या घरी आडळली, त्या म्हातारीचा मुलगा या सुंदर मुलीशी जबरदस्तीने निकाह करायच्या विचाराने होता

पुरोने रशीदच्या मदतीने लाजोला वाचवले व तिचा आपल्या भावाच्या हवाली केले हा तिचा सख्खा आनंद होता

पुरोच्या भावाने तिचा असा सल्ला दिला की, 'तिला भारतात घेऊन जायला ही बांगली संघी आहे, जन्मीही रोवदचीच तेव्हा ही संघी हातची सोडू नये 'पण पारो काही आपल्या घरीला सोडून जायला राजी नव्हती रशीदने सूड घेण्यासाठी तिचे अपहरण केले होते हे खरेच पण झाला त्याच तिच्यावर फारच प्रेम होते व ती तिची छाप काळजी घेत होता

जुदमार व गुंझारीला बली पडून झाले निजोब सापळे बनवाच्या स्त्रियांच्या विवादापूर्ण परिस्थितीचे प्रतिबिम्ब म्हणजे 'पिंजरी' (अभियंता) हीच या कदम्बरीची मुख्य कथावस्तु आहे

पंजाबची प्रमुख लेखिका अमृता प्रीतम यांनी ही कदम्बरी लिहिली आहे समाजाच्या चालीरीति व पद्धतीची अगदी हुबेहुब वर्णन लेखिकेने या कदम्बरीत केले आहे अन् म्हणूनच अगदी समर्पक असे 'पिंजरी' हे नाव त्यांनी दिले आहे अमृता प्रीतम यांना साहित्य अकादेमीचा ज्ञानपीठ पुरस्कार ही मिळालेला आहे

तुम्हाला माहीत आहे काय?

- १ दख्खन ब्रह्म करणाऱ्यांनी विरचन नांक काढे कऱ्हे पातशाळ चीमचे रहिवासी यांनाही कोणता रंग बापरावाला?
- २ मुंबईचे 'गेठ वे ऑफ इंडिया' कोणत्या राज्याच्या घन्नान्वर्ष घनारमवात माने?
- ३ विहवटोरिण राणीच इंग्लंडवर अनेक वर्षे शासन चालू होते तिने किती वर्षे राज्य केले हे माहीत आहे?
- ४ 'कुबुकी ही नृत्य-नाटक शैली कोणत्या देशाची आहे?
- ५ अमेरिकेच्या संयुक्त राष्ट्रांतील एका राज्याने शब्दार्थ अशोभन प्रसारनाची घोषणा केली परन्तु त्या राज्याने अमेरिकेच्या संविधानानुसार संघात पात्र राखत शोभन बिली ते राष्ट्र कोणते?
- ६ इंग्रजांनी १७८८ मध्ये ऑस्ट्रेलियातील एका नगराला 'कॅप्टीव्ही वसाहत' म्हणून घोषित केले ते नगर कोणते?
- ७ आफ्रिकेतील कोणता देश 'बसलबसल' घोल ह्जार वर्षांपूर्वी पातून स्वतन्त्र आहे?
- ८ २,४०० वर्षांपूर्वी कोणत्या ग्रीक तत्त्ववेत्त्याना 'युत्युडंड' देण्यात आला?
- ९ आपल्या देशात सर्वोत्तम अशीत प्रकाशित झालेल्या 'बंगाल गजेट' नावाच्या साप्ताहिक पत्रिकेचा प्रकाशक कोण?
- १० चीनवर शासन करणारा पहिला शासक कोण?
- ११ जगातील अतिवीरत प्रदेशाचे नाव काय?
- १२ सा एंजेल विदमन छ कऱ्हासाठी प्रसिद्ध हाता?
- १३ 'ताजमल' च्या आकाराची कल्पना कोणाच परिनिष्ठा अभ्यास्य शास्त्रज्ञ कोण?
- १४ सर्वात प्रथम हिंसाता मताधिकार येणारा देश कोणता?
- १५ सर्वात भुवावर वसलेल्या राजकीय वाटपचे नाव काय?
- १६ अतिशुद्ध धूम्रपान करणाऱ्या माहिण्या पहिलेचे नाव काय?
- १७ मीटर रेषा व शॅडिंग यांच्यातील फरक किती?
- १८ आपल्या देशातील प्रसिद्ध राष्ट्रीयवाचे नाव काय?
- १९ कलंडर-संगीतातील 'विन्युन' कोणाकोणांना म्हणतात?
- २० अजूनमून मशी कुठे व सर्वेक्षणा समुद्रात कितीत?

उत्तर

१. दख्खन ब्रह्म करणाऱ्यांनी विरचन नांक काढे कऱ्हे पातशाळ चीमचे रहिवासी यांनाही कोणता रंग बापरावाला?	०८
२. मुंबईचे 'गेठ वे ऑफ इंडिया' कोणत्या राज्याच्या घन्नान्वर्ष घनारमवात माने?	१६
३. विहवटोरिण राणीच इंग्लंडवर अनेक वर्षे शासन चालू होते तिने किती वर्षे राज्य केले हे माहीत आहे?	३६
४. 'कुबुकी ही नृत्य-नाटक शैली कोणत्या देशाची आहे?	०८
५. अमेरिकेच्या संयुक्त राष्ट्रांतील एका राज्याने शब्दार्थ अशोभन प्रसारनाची घोषणा केली परन्तु त्या राज्याने अमेरिकेच्या संविधानानुसार संघात पात्र राखत शोभन बिली ते राष्ट्र कोणते?	०८
६. इंग्रजांनी १७८८ मध्ये ऑस्ट्रेलियातील एका नगराला 'कॅप्टीव्ही वसाहत' म्हणून घोषित केले ते नगर कोणते?	१६
७. आफ्रिकेतील कोणता देश 'बसलबसल' घोल ह्जार वर्षांपूर्वी पातून स्वतन्त्र आहे?	१६
८. २,४०० वर्षांपूर्वी कोणत्या ग्रीक तत्त्ववेत्त्याना 'युत्युडंड' देण्यात आला?	१६
९. आपल्या देशात सर्वोत्तम अशीत प्रकाशित झालेल्या 'बंगाल गजेट' नावाच्या साप्ताहिक पत्रिकेचा प्रकाशक कोण?	१६
१०. चीनवर शासन करणारा पहिला शासक कोण?	१६
११. जगातील अतिवीरत प्रदेशाचे नाव काय?	१६
१२. सा एंजेल विदमन छ कऱ्हासाठी प्रसिद्ध हाता?	१६
१३. 'ताजमल' च्या आकाराची कल्पना कोणाच परिनिष्ठा अभ्यास्य शास्त्रज्ञ कोण?	१६
१४. सर्वात प्रथम हिंसाता मताधिकार येणारा देश कोणता?	१६
१५. सर्वात भुवावर वसलेल्या राजकीय वाटपचे नाव काय?	१६
१६. अतिशुद्ध धूम्रपान करणाऱ्या माहिण्या पहिलेचे नाव काय?	१६
१७. मीटर रेषा व शॅडिंग यांच्यातील फरक किती?	१६
१८. आपल्या देशातील प्रसिद्ध राष्ट्रीयवाचे नाव काय?	१६
१९. कलंडर-संगीतातील 'विन्युन' कोणाकोणांना म्हणतात?	१६
२०. अजूनमून मशी कुठे व सर्वेक्षणा समुद्रात कितीत?	१६

श्रेष्ठ वैद्य

राजा विक्रमसेन शिकारीसाठी जंगलात गेला नि रस्ता चुकला. रस्ता शोधत असताना त्याला काढ्यां-कुढ्यांतून जावे लागले व तो चांगला झाला अशा असहाय्य स्थितीत त्याला एक साप चाबला. त्यामुळे राजा बेशुद्ध झाला.

तो जेव्हा झुडीकर आला जेव्हा त्याने पाहिले कि आपण एका आश्रमात पुष्प-शेव्हेवर आहोत. राजाच्या जबळच एक मुनि बसला होता. तो राजाला म्हणाला-"बरं जालं, माझ्या शिष्यांनी वेळेवरच तुला बेशुद्ध झालेला पाहिला नि ते तुला ह्मं वेऊन आले. मला जेवढे उपचार करता आले तेवढे मी केले आता कस वाटतय तुला?"

राजाची तब्येत उत्तम झाली होती.

त्याने मुनीला दक्षिणा दिली. मुनी म्हणाला-"मी काही वैद्य नाही तुम्ही ही दक्षिणा मी स्वीकारणे योग्य नव्हे राजधानीत सौभाग्य-नगरीत पुचड नावाचा एक प्रसिद्ध वैद्य राहतो, जाऊन त्याचा राजसन्मान कर."

राजाने राजधानीत येऊन राजवैद्य प्रदीपला प्रचंड म्हणून विचारलं.

प्रदीपने येऊन राजाचा प्रश्न जाणून घेतला आणि सांगितलं "महाराज, मी राजवैद्य आहे. माझ्याहून श्रेष्ठ कोणी वैद्य आपल्या राज्यात असेल हे सभ्यत नाही राजसन्मान तर माझाच झाला पाहिजे. पण केवळ सकोचाने मी आपणास तसे काही सुचवीत नाही, इतकंच!"

राजा विक्रमसेनने विचारले-"म्हणजे

अमृतेश्वरी पुरोहित

सौभाग्यनगरी प्रचंड नाकाचा एक श्रेष्ठ वैद्य आहे हे तुम्हाला माहीत नाही अस दिसतयं "

प्रचंडचं नाव ऐकताच प्रदीपचा चेहरा उतरला त्याच्या चेहऱ्यावरील तेज नष्ट झालं त्याचा उत्साह नाहीसा झाला. अनिच्छेने तो म्हणाला—"महाराज, मी प्रचंडचं नाव तर ऐकलंय त्याच्याकडून जे उपचार करून घेतात ते श्रीमंतांचे गरीब होतात असं ही ऐकलंय. त्याची चिकित्सा फार खर्चिक असते नि सामान्य माणसाला ती परवडत नाही "

प्रदीपच्या या बोलण्याचं विक्रमसेनला मोठं आश्चर्य वाटलं आणि त्याने

प्रश्न केला—"हे तुम्ही कुणाच्या तोंडून ऐकलं बरं?"

प्रदीपने सांगितले—"काही दिवसांपूर्वी सौभाग्यनगराचा कुमारगुप्त नावाचा एक श्रीमंत माणूस इथं आला होता तो माझा मित्र आहे त्याने मला प्रचंडची ही कथा ऐकवली. लोकांना ही काही सीमा असते महाराजा! अस्त्रिभोभ अस्मानवीय होय."

राजाने प्रदीपला रवाना केले आणि असंतोषाने मंत्र्याला म्हणाला—"प्रचंडच्या श्रेष्ठते बद्दल मी बरंच कधी ऐकलंय. ते मला ज्याने सांगितलं, तो ही कोणी सामान्य माणूस नाही. तो एक महान् मुनि आहे. आपलाच व्यवसाय काणाच्या कुणाबद्दल प्रदीपच्या मनात इथ्यां असणे शक्य आहे पण माझ्यापुढे, आपल्या राजापुढे असं धादांत खोटं बोलण्याचं साहस त्याने का करावं हे माझ्या लक्षात येत नाही "

मंत्री म्हणाला—"आपल्या संदेहाचं निराकरण कुमारगुप्तला भेटल्यावरच होऊ शकेल. पण आपण राजा म्हणून त्याच्याकडे गेलात तर तो निर्भयपणे सत्य बोलणार नाही म्हणून आपण वेष्ट पालटून त्या नगरीत जाऊ आणि वस्तु-स्थिति जाणून घेण्याचा प्रयत्न करू. महाभुनि तर खोटं बोलणारच

नाहीत. मला वाटत आपल्या राजवैद्य प्रदीपनेच ही छोटी कथा रचलेली असावी "

राजा आणि मंत्री वेष्ट पालटून सौभाग्यनगरीत पोचले प्रचंड कोणी सुप्रसिद्ध माणूस आहे असं त्यांना वाटलं नाही. ते कुमारगुप्तला भेटले तेव्हा त्याने प्रदीपचीच री ओढली.

मंत्री कुमारगुप्तला म्हणाला—"हे पहा, जंगलातील महाभुनि सुद्धा सांगतात की प्रचंड सारखा उत्तम वैद्य कोणी नाही. आपण गैरसमज करून घेणार नसाल तर असं म्हणू-की त्यांचे नि आपले काही व्यक्तिगत वैर असावे, म्हणून तो आपणाशी असा वागला असावा!"

यावर हसून कुमारगुप्त म्हणाला—"होय, त्याचं-माझं पटल नाही ही गोष्ट तर खरीच! पण मी त्याच्याबद्दल जे काही बोललो, तो केवळ माझाच विचार आहे असं नाही प्रचंडचा एक पराकुश नावाचा मित्र आहे. त्याचं ही असंच म्हणणं आहे. वाटलं तर आपण त्याला भेटा नि वस्तु-स्थिति जाणून घ्या "

राजा आणि मंत्री पराकुशला भेटले. तेव्हा त्यांना समजलं की कुमारगुप्त जे सांगतो ते बरोबर आहे. तेव्हा राजा मंत्र्याला म्हणाला—"प्रचंड श्रेष्ठ वैद्य असेल ही, पण राजसम्मान व्हावा अशी त्याची योग्यता दिसत नाही. कारण त्याच्यात माणुसकीचा अभाव

दिसतो खरंच ही मोठी दुर्भाग्याची गोष्ट आहे." असं बोलताना राजाला फार वाईट वाटलं.

राजाच्या या बोलण्याचं पराकुशाला मोठं आश्चर्य वाटलं. तो राजाला म्हणाला—"प्रचंड वैद्य म्हणून जितका वेष्ट आहे तितकाच तो मानवतावादी आहे, हे लोकांनी लक्षात घ्यावं असं मला वाटतं. तेच मी जर निराळ्या प्रकारे सांगितलं, म्हणून आपला गौरवमज्जा झालेला दिसतोय! लोभ त्याला मुळीच नाही मानवाची सेवा म्हणजे परमेश्वराची सेवा असं तो मानतो. म्हणूनच तो गरीब व भिकाऱ्यांची सेवा करतो. श्रीमंताला त्याच्याकडून उपचार करून घ्यायचा असेल जर त्याला भिकाऱ्याचा वेष्ट धारण करावा लागतो. आता माझ्या म्हणण्यातील रहस्य आपल्या ध्यानी येईल."

आता राजा विक्रमसेनचा संशय दूर

झाला. कुणाबद्दल ही पूर्ण माहिती न मिळविता अर्ध-सत्यावर विश्वास ठेवणं बरोबर नाही हे त्याच्या लक्षात आले विशेषतः कवीच्या गोष्टींचा अर्थ लावताना नीट समजून घेतलं पाहिजे, कारण त्या गोष्टी द्वयर्थी असतात जोपर्यंत संपूर्ण गंभीरतेने आपण विचार करीत नाही, तोपर्यंत त्याचा गूढार्थ आपल्या लक्षात येत नाही.

या घटनेनंतर विक्रमसेनने प्रचंडचा मोठ्या प्रमाणावर सन्मान केला. एवढ्यानेच त्याला संतोष झाला नाही आपल्या राज्यात आणखी कोण असे महापुरुष आहेत, त्यांचा शोध करायला त्याने प्रारंभ केला राजवैद्य प्रदीप मध्ये पण आता बदल घडून आला. संधि मिळाली की गरीबांची सेवा तो मोफत करू लागला साधारण जनतेपर्यंत पोचण्याचा हाच एक उत्तम मार्ग आहे हे त्याला समजून चुकलं.

आळशाची लढाई

कोशल राज्यात वीरदास नावाचा एक तरुण रहात असे तो एक नंबरचा आळशी होता. त्याचे आई-वडील तो लहान असतानाच वारले होते आजीने मोठ्या प्रेमाने त्याचं पालन-पोषण केलं. म्हणून तो थाणखीनच आळशी बनला.

तो कोशल राज्यात जन्मला आणि मोठा झाला कोशलच्याच रोजारी वैदेहीचं राज्य होतं. बरीच वर्षे या दोन राज्यात शत्रुत्व चालत आलं होतं कोशल वर विजय मिळविण्यासाठी वैदेही राज्याचा राजा सिंहसेन याने मोठ्या प्रमाणावर सैन्याची जमवाजमव केली आणि एके दिवशी युद्धाची घोषणा केली

कोशलचा राजा चंद्रकांत याला

बापल्या हेरांकडून समजलं की वैदेही राज्याची सैना त्याच्या सेनेच्या तिप्पट आहे, तेव्हा त्याने आपल्या राज्यात दबंडी पिटवली की देशातील सर्व तरुणांनी तत्काळ सैन्यात प्रती ज्हावे

दबंडी ऐकून देशातील अनेक युवक आपल्या देशाच्या संरक्षणासाठी सेना-दलात प्रती झाले राजाने आपल्या वृत्तचरांना आदेश दिला की अजून ही कोणी तरुण सैन्यात प्रती झाले नसतील तर त्यांना जबरदस्तीने सेनेत सामिल करावे

सैनिकांची नजर चुकवून घटकणाऱ्या वीरदासला राजाच्या हेरांनी हेरलं. ते त्याला म्हणाले—"का? अजून तू सैन्यात प्रती का झाला नाहीस?"

आश्चर्य प्रकट करीत वीरदास

स्वामी वेदपांडे

म्हणाला—“युद्ध आणि देशभक्तीच्या गोष्टी तर मी आयुष्यात पहिल्या प्रथम ऐकत आहे. आजीने बनवलेलं वस्तू खाणं आणि आरामात झोपणं यांशिवाय मला काही भाहीतच नाही!”

हा एक नंबरचा आळशी आहे हे हेरांना त्याच्या बोलण्यावरून समजलं. त्यांनी त्याचे हात बांधले आणि युद्धाचं शिक्षण घेणाऱ्या तरुणांच्या बटात त्याला पाठवून दिले.

आता आपल्या सैन्यासह सिंहसेन कोशल राज्याच्या सीमेपर्यंत येऊन पोचला. राजा चन्द्रकान्त ही आपल्या सेनेसह शत्रूशी सामना करायला

निघाला. सर्व सैनिक तलवार, ढाल नि चिलखत घेऊन राजा चरोवर निघाले. हे सर्व वाहून नेण्याइतकी ताकत वीरदासात नव्हती, म्हणून तो फक्त तलवार घेऊन निघाला. रणरंगणावर भूक लागली तर उपयोगी पडतील म्हणून एका काशाच्या भांड्यात त्याने चार भाकऱ्या घेतल्या नि ते भांड आपल्या कपड्याखाली पोटावर बांधलं. मातीच्या एका भांड्यात पाणी भरून घेतलं व ते आपल्या खांद्याला लटकवलं.

त्याला एक वृद्ध सैनिक तिथे दिसला तो व्याकुळ होऊन कण्हत होता. त्याने वीरदासला इशारा करून सुचवले की त्याला फार तहान लागली आहे नि त्याला प्यायला पाणी पाहिजे. वीरदासने त्याला पाणी प्यायला दिले.

पाणी प्यायल्यानंतर ‘माझी मात मोठी सुंदर नि बुद्धिमान मुलगी आहे मी ज्याला पसंत करीन, त्याच्याशीच लग्न करण्याचा तिचा हट्ट आहे. ही अंगठी घे तिला सांग की मीच तुला तिच्याकडे पाठवलयं. जर घाण वाचून रणरंगणावरून बाहेर पडलास तर तुच तिचा नवरा होशील.’ असे म्हणत त्याने वीरदासला अंगठी दिली व नु त्याने प्राण सोडला.

वीरदासला वाटले की आपण ही काही सुत्यूच्या तडाख्यातून सुटणार नाही. एवढ्यात वाचण्याचा त्याचा एक उपाय सुचला तो त्या म्हातान्या सैनिकाजवळ जाऊन झोपला. त्याच्या शरीरावरील रक्त त्याने आपल्या कपड्यांना माखले आणि मेल्यासारखा पडून राहिला. काही क्षणात त्याला गाढ झोप लागली.

पण एक सकट त्याच्यापुढे येऊन ठकलं. काही घोडे घायाळ झाले आणि सैरा-वैरा इकडे-तिकडे धावू लागले. एका घोड्याचा पाय जोराने वीरदासच्या खांद्याला लागला आणि तो व्याकुळ झाला.

याच वेळी शत्रू-पक्षाचा राजा खक्रात घोड्यावर बसून येणाने जात होता. त्याने कोठले ही हत्यार वा कवच जवळ नसणाऱ्या वीरदासला पाहिलं, त्याला वाटलं हत्याराशिवाय इथे असलेला हा युवक अवश्य मोठा पराक्रमी असला पाहिजे, तो म्हणाला—“वाह, तुझ्या सारख्या पराक्रमी माणसाला माझ्या हस्तेच मरण आलं पाहिजे.” असं म्हणत राजाने आपली तलवार वीरदासच्या पोटात खुपसली.

कपड्याच्या अंतर्गत लपवलेल्या काशाच्या भांड्यावर ती तलवार लागली.

त्यातून मोठा आवाज निघाला. त्या आवाजाने राजाचा घोडा घाबरला. राजाचा तोन जाऊन तो धडामदिशी खाली पडला.

आपला तोल सावरीत राजा दूर अंतरावर पडलेली आपली तलवार आणण्याच्या प्रयत्न करू लागला. एवढ्यात वीरदासने त्या मेलेल्या वृद्ध सैनिकाचं पेट राजाच्या अंगावर फेकलं.

सैनिकाच्या मुठीत बंद असलेली तलवार नेमकी राजाच्या छातीत धुसली. ‘वैदेही राज्य की जय’ अशी घोषणा करीत राजा जमिनीवर पडला आणि

त्याने प्राण सोडले. आपल्या राजाच्या आकस्मिक मृत्यूमुळे सैनिक चावरले नि सैन्य-वैरा पळून जाऊ लागले.

वीरदासच्या हस्ते शत्रु राजा मारला गेल्याचे जेव्हा राजा चक्रवर्तला समजले तेव्हा तो स्वतः त्याला शेटायला आला आणि म्हणाला—“बाहबा, तुला मलावीर आहेस.” राजा सन्मानपूर्वक त्याला आपल्या महलाने घेऊन आला आता राजाने त्याला विचारले—“बोले, तुला काय देऊ?”

वीरदास राजाला म्हणाला—
“महाराज, मी आता खूप दमलोय! मला पोटभर जेवण द्या आणि झोपायला छान जागा द्या.”

राजा चक्रवर्ताने एक मोठा वाडा वीरदासला दिला आणि त्याच्या हिमतीला काही सैनिक दिले

वीरदास एक आठवडा भर त्या वाड्यात आराम करीत राहिला. नंतर तो

आपल्या गावी गेला आणि आजीला पालखीत बसवून वाड्यात घेऊन आला. जन्मापासून आळशी असलेल्या आपल्या नातवाचे वैभव पाहून आजीला फार आनंद झाला

काही दिवसांनी वीरदासने आपल्या आजीला त्या बुद्ध सैनिकाची कथा सांगितली. आजी त्या मुलीच्या गावी गेली आणि अंगठी दाखवून मुलीला वाड्यात घेऊन आली राजाच्या उपस्थितीत वीरदास व त्या महाराजा सैनिकाची नात याचा विवाह मोठ्या चाटमायत पार पडला

वीरदासने नीट विचार केल्यानंतर त्याच्या हे लक्षात आले की आळस हा आपला मोठा शत्रू आहे, आळसापायी मनुष्य-जन्म व्यर्थ होऊन जातो. आता तो परिहरमपूर्वक बुद्ध-विद्या शिकू लागला. शेवटी राजाने त्याला आपले मंत्रागणित पद बहाल केले

वीर हनुमान

चैत्र शुद्ध पंचमीच्या दिवशी राम अयोध्या सोडून वनवासाला निघाला होता. चैत्र शुद्ध चतुर्थीला वनवासाची चौदा वर्षे पूर्ण झाली त्याच्या दुसऱ्या दिवशी तो भरद्वाजाच्या आश्रमात पोचला भरद्वाज मुनींना प्रणाम करून तो म्हणाला—“स्वामीजी, अयोध्या नगरी सुरक्षित नि सुव्यवस्थित आहे ना? भरत राज्य-पालन यथाभ्यर्थ्य रीतीने करीतच असेल! आमच्या सर्व मातोश्री सुखात आहेत ना?”

भरद्वाज मुनि म्हणाले—“भरताने केस व जटा वाढवल्या आहेत तुझ्या पादुका समोर ठेवून तो राज्य-कारभार करीत

आहे. तो तुझी वाट पहा आहे बाकी सर्व काही ठीक आहे.”

हनुमानाला पुढे पाठविण्याची रामाची इच्छा होती, म्हणून तो हनुमानाला म्हणाला—“तू शृंगवेरपुरला जा तेथील भीलराज गुहाला सांग की मी शत्रूचा पराभव करून सुखरूप परत आलो आहे. ही वार्ता ऐकून गुहाला फार आनंद होईल. तो तुला अयोध्येचा मार्ग दाखवील आणि भरताचा समाचार देईल. नंतर तू भरताला जाऊन भेट आणि त्याला माझी खुराची कळव. त्याला सांग की मी वनवास संपवून सीता व लक्ष्मण यांच्यासह अयोध्येला येत आहे सीतेच्या

रामाच्या राज्याभिषेक

अपहरणापासून राक्षण-संहारापर्यंतची सर्व हक्कित त्याला विस्ताराने ऐकव हे सर्व सांगत असताना भरताच्या मनात काय विचार येत असतील, त्याच्या चेहऱ्यावर झेपणते भाव फुटत होत आहेत हे तू नीट जाणून घे. आपले पिता व प्रपिता यांच्या राज्याचे शासन तो आज करीत आहे या राज्यावरील आपला अधिकार सोडण्यात त्याला बुद्ध तर होत नाही ना? बरीच वर्षे ज्या राज्याचा सांगाळ तो करीत आहे, त्याचा राजा बनून राहण्याची त्याची इच्छा असणे शक्य आहे! अशा परिस्थितीत त्यानेच राजा बनून रहावं हे मला इष्ट वाटते आपलं हे कस कळून

शक्य तितक्या लवकर परत ये "

रामाने हनुमानाच्या जाण्याची आज्ञा देताच त्याने मनुष्य-रूप धारण केले व तो आकाशत उडाला नि अयोध्येकडे निघाला प्रथम तो शृंगवेरपुरला पोचला आणि गुहाला भेटून त्याने निवेदन केले— "राम खुशाल असल्याची वार्ता मी येऊन आलो आहे सीता व लक्ष्मण यांच्या सह तो आज भरद्वाज मुनींच्या आश्रमात आहे. उद्या सकाळी तो तेथून निघेल." आता हनुमान आकाश-मार्गाने नंदीग्रामकडे जायला निघाला

नंदीग्रामच्या समोवताली सुंदर उंच उंच वृक्ष होते. अयोध्या इथून दोन तासांच्या अंतरावर होती. इथे भरताने आपला आश्रम बनविला होता आणि हरिणांजित परिधान करून तो रहात होता चौदा वर्षांचा वनवास संपवून अजून ज्येष्ठ बंधू राम का परत आला नाही अशा चिंतेत तो होता स्नान न केल्यामुळे त्याचं सर्व शरीर धुळीने माखलेलं होतं. केसांच्या जटा झाल्या होत्या तो केवळ कंव-मूळ व फळेच खात असे अशा स्थितीत मंत्री, पुरोहित व सेनापति यांच्या मदतीने तो राज्यशासन करीत होता त्याच्या बरोबर राहणाऱ्या सर्वांनी भगवी वस्त्रे धारण केली होती

भरताला पाहून हनुमानाने नमस्कार

केला आणि सांगितले— "रामाच कुशल -क्षेम कळवण्यासाठी मी इथं आलो आहे. मी जी बातमी आणली आहे, ती ऐकून तुम्ही सर्व काळजी दूर होईल. तुला लवकरच रामाचे दर्शन घडेल रामाने रावणाचा वध केला, त्याने पळवून नेलेल्या सीतेला परत आणले आणि आपल्या सर्व इच्छा पूर्ण करून आपल्या महापराक्रमी भिक्कांसह तो येत आहे त्याच्या बरोबर सीता नि लक्ष्मण ही येत आहेत "

ही वार्ता ऐकून भरताच्या आनंदाला पारावार राहिला नाही. तो जणू आनंदानिरेकाने बेहोश झाला राह्यीवर आल्यावर तो हनुमानाला म्हणाला— "तू मला फार सुरेख बातमी दिली आहेस तू मनुष्य आहेस की देवता हेच मला कळत नाही. तुला बक्षिस म्हणून एक लाख यात्री, शंभर ग्राम, सर्व वस्त्राभूषणे व चौदा कन्या मी देत आहे याचा स्वीकार कर."

रामाच्या पादुका घेऊन भरत चित्रकूटहून अयोध्येला आल्यानंतर जे जे घडलं तें सर्व हनुमानाने भरताच्या आग्रहावरून त्याला विस्ताराने कथन केले.

सर्व वृत्तांत जाणून घेतल्यावर भरताने मीठ्या आनंदाने शत्रुघ्नाला आज्ञा

केली— "जा, अयोध्येतील सर्व सोकांना सांग की त्यांनी स्नान करून सुगंधित द्रव्ये व फुलांसह वाजत-गाजत मंदिरात जाऊन देवी-देवतांची पूजा करावी. रामाच्या दर्शनासाठी चारण व भाट यांनी आपाप्या संगीत-वाद्यांसह बहु-संख्येने उपस्थित रहावे."

हजारो सैनिकांना बोळवून शत्रुघ्नाने आज्ञा दिली— "तुम्ही ताबडतोब जाऊन नंदीग्रामपासून अयोध्येपर्यंतचा मार्ग स्वच्छ करावा. कोठे ही खडे राहू देऊ नयेत. काही सैनिकांनी रस्त्यावर घंड पाणी शिंपडावं, फुलांचा सडा टाकावा. सूर्योदयापूर्वी अयोध्येतील सर्व रस्ते व घरे

सुरोभिने झाडी पाहिलेत विशाल राजमार्गावर फुलांची तोरणी बांधा, चंदनाचा छिडकावा कर, रंगी-बेरंगी रांगोळ्या काढा

राण्या, मंत्रीगण, सैनिक व त्याच्या बायका, ब्राह्मण, क्षत्रिय गणनायक सर्व जण रामाला पाहण्यासाठी बाहेर पडले काही हत्तींवर बसले, बर काही रथांतून निघाले. सैनिक आपल्या आयुधांसह निघाले. जयंत, विजय, सिद्धार्थ, वर्धसाधक, अशोक, मंत्रपाल, सुबंत आदि मनीगण ही निघाले. दशरथाच्या राण्या रथात बसून नंदीग्रामी पोचल्या.

रामाच्या पादुका आपल्या मस्तकावर धारण करून भरत रामाच्या स्वागताना

निघाला त्याच्या बरोबर ब्राह्मण, व्यापारी, अयोध्येतील प्रतिष्ठित नागरिक आपल्या हाती पुष्पमाला घेऊन निघाले. भरता बरोबर राज-चिन्ह, छत्र-चामर, मुवर्ण-दंड वगैरे होते

बराच वेळ वाट पाहून ही जेव्हा राम दिसून तेव्हा भरत हनुमानाचा म्हणाला -"शकटी तुम्ही बुद्धि साकडावीच ना! रामाच्या घेण्याची खोटी बातमी तु मला कशासाठी दिलीस? राम तर इथे कुठे दिसतच नाहीवे."

हनुमानाने भरताना निवेदन केले -"भरद्वाज मुनींनी वानर-सेनेला सेजवानी दिली. त्यांच्या उद्यानातील रंगीबेरंगी फुले पाहून वानर

आनंदातिरेकाने नाचू-बायडू लागले! त्यांचा कोलाहल तुला ऐकू येत नाहीये? ते सर्व जण गौमती नदी पार करीत असवेत असं मला वाटतं. ते बघ पुष्पक विमान, किती दुरून दिसत आहे ते! कुजेराचं ते विमान असा रामाचं ज्ञान. त्या विमानात रामाबरोबर सीता, लक्ष्मण, वानरराज सुग्रीव आणि राक्षसांचा राजा बिभीषण हे पण बसले आहेत."

लवकरच लोकांचे हर्ष-ध्वनि ऐकू येऊ लागले -"तो पहा, राम येतो आहे!" रामाला पाहण्यासाठी सर्व जण उठून उभे राहिले. सर्वांची उत्सुकता पराकाष्ठेला पोचली होती.

एवढ्यात राम आलाच. समोर उभ्या असलेल्या रामाला नमस्कर करीत भरत म्हणाला -"ठरलेल्या अवधीत परत येऊन आपण दिलेले वचन पाळले, याबद्दल मी आपले आभार मानतो."

रामाने भरताना आपल्या विमानात घेतलं नि त्याला आखिंजन दिवं. भरताने लक्ष्मणाचा कुशल-क्षेम विचारला आणि सीतेला नमस्कार केला सर्व वानर-वीरांना त्याने आखिंजन दिले नंतर तो सुग्रीवाला म्हणाला -"आम्हा चार भावांना तु पाचवा भाऊ मिळालास" नंतर बिभीषणाकडे वळून तो म्हणाला -"जो उपकार करतो तोच खरा मित्र! तुमची मदत आम्ही कधी ही

वानरांनी युद्धात दायवलेखा पराक्रम आणि विभीषणाचं आपल्या बाजूला घेणं यांबाबत रामाने नागरिकांना जेव्हा सविस्तर सर्भ सांगितलं, तेव्हा त्यांच्या आश्चर्यांना सीमा राहिली नाही. राम दशरथाच्या महावात पोचला राजवाड्याच्या काही भाग पाहण्याच्या निवासासाठी सुरक्षित ठेवण्यात आला.

सुग्रीवाने चार सौन्याचे कलश उत्तम वाजरांच्या हाती देऊन त्यांना आज्ञा दिली—“उद्या सकाळ पर्यंत चार समुद्रांचे पाणी तुम्ही या कलशात घेऊन या.”

बांबवान, हनुमान, वेगदीर्घ व क्षुब्ध कलश घेऊन निघाले आणि पाचशे नद्यांचे पाणी घेऊन आले. चार समुद्रांचे पाणी ही येऊन पोचले.

नंतर शास्त्रीय विधिनुसार, रामाचा राज्याभिषेक झाला. राम व सीता यांना रत्नजडित सिंहासनावर वसविण्यात

आले. नंतर ऋत्विक्, ब्राह्मण-कन्या नागरिक व घोडे धोरी एकाभावन एक रामाचा अभिषेक केला.

शत्रुघ्नाने रामाच्या झोक्यावर बसेत छत्र धरले. सुग्रीव चौरी दाळू नागला. विभीषण ही एक दुसरी चौरी ठाळत राहिला.

आपल्या राज्याभिषेकाच्या या मंगल प्रसंगी रामाने ब्राह्मणांना सबत्स धनु मोने आणि वस्त्रे दान म्हणून दिली. रामाने सीतेच्या हातातील एक मोत्यांची माळ देऊन म्हटलं—“वानरापैकी तुला जो अधिकाधिक आवडला असेल त्याला ही माळ दे.” सीतेने ताचडतोब ती माळ हनुमानाला दिली. यानंतर रामाने वानर-वीर्या विविध प्रकारच्या भेटी दिल्या.

विभीषण नंकेना परत गेला. रामाने भरताला युवराज बनविले आणि स्वतः राज्य-संचालन करू लागला.

जशास तसे!

चीन मध्ये एका खेड्यात एक जमीनदार रहात असे. त्याच्याकडे कोणी नोकर टिकत नसे तो नोकराकडून खूप काम करून घेई आणि ऐसे देण्याची वेळ आली की त्याच्यावर छोटा आरोप करी—“सांगितलेलं काम तू नीट केलं नाहीस!” चार शिष्या देऊन तो नोकराला हाकलून देई.

जमीनदाराची ही संवय सर्वांना ठाऊक होती. म्हणून गावातील कोणी ही माणूस त्याच्या घरी काम करायला तयार होत नसे.

एकदा दूरच्या गावातील एक मुलगा जमीनदाराकडे येऊन काम मागू लागला, आणि त्याला काम मिळालं.

जमीनदाराने अंगोदरच त्याला सांगितलं “हे बघ तुला आताच सांगून

देवतोय मी तुला जे काम करायला सांगेन ते तू नीट केलं नाहीस तर तुला मजुरी तर मिळायची नाहीच, मी तुला ताबडतोब कामावरून काढून टाकेन.”

“आपण योग्यच सांगत आहात सोपवलेलं काम ठीक केलं नाही तर ती नूकच नाही का?” नवा नोकर म्हणाला.

त्याने कामाला सुरुवात केली. सकाळी कोबडा आरवला की तो कामाला लागे. अंधार पडेपर्यंत त्याचे काम चालू राही. कामाने त्याने कधीही आळस केला नाही.

एक दिवशी जमीनदाराने नोकराला बोलेवलं आणि सांगितलं—“हे बघ, डोंगरावर बांबूची छान बेट आहेत, वरच्या बाजूला हिरवीगार कोवळी पानं आहेत उद्या आपल्या बैलाला तिथे घेऊन जा. तू पानं तोडून माव त्याला वारू

अमृता टिके

नकोस, समजलं?

नोकर म्हणाला—'जशी आज्ञा मालक! तुम्ही सांगताय तसंच करीन."

दुसऱ्या दिवशी बैलाला घेऊन तो डोंगरावर गेला. बैलाला बांधण्या एका वेठाला बांधलं मग एक कठी हातात घेऊन बैलाला मारीत मारीत ओरडू लागला—"चल बर चढ."

विचाऱ्या बैलाला मार सहन होईना तो वेठाच्या चारी बाजूंना धाऊ लागला.

रस्त्यात जाणारे-येणारे दोन घटका गंभेत पहात आणि बैलाची कीव करून चावू लागत. लवकरच जमीनदाराच्या कानी ही वार्ता पडली तो पळतच आला नि नोकराला म्हणाला—"अरे, कठोरपणे

बैलाला असं का मारतो आहेस?"

"आपण गप्प बसा, हा फार धमेंढखोर झालाय बर चढून पानं खायला सगळोय मी केव्हाचा, हा बर चढतच नाहीये. चागला मार खातला म्हणजे स्वारी वठणीवर येईल!" नोकर म्हणाला

जमीनदाराने ढरडावून सांगितलं—'बस, पुरे झाल आता बैलाला हिरवी पानं चारायची आता जरूर नाही चल घरी."

जमीनदार नोकरावर चागलाच नागाज झाला होता काही तरी बहाण्याने त्याला काढून टाकायचा त्याने निश्चय केला. तो योग्य संधीची वाट पाहू लागला. एक दिवशी तो नोकराला म्हणाला—

"हे बघ, आपल्या घरावर मोठ्ठं कौमारू छप्पर आहे पण काय त्याचा उपयोग? तू उद्या सकाळी एक काम कर. छप्परावर चढ नि काही भाजीपाला लाव."

"त्यात काय मोठ्ठं? तसंच करीन मालका!" नोकराने तावडतोय उत्तर दिलं.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी त्याने एक कुदळ घेतली नि छप्परावर चढला. कौमारू छप्परावर कुदळीचे पाव धालायला सुरुवात केली. घरात झोपलेल्या जमीनदाराच्या अगावर काही कौलांचे तुकडे पडले. घाबरून त्याने बाहेर येऊन पाहिलं, तेव्हा सगळा फवार लक्षात आला. त्याने विचारलं—"अरे,

अशी कौल का फोंडतो आहेस? विचार काय आहे तुझा?"

'आपण गप्प बसा मालक, आपल्याला काही माहीत नाही भाजीपाला लावण्याची ही सर्व पूर्वतयारी आहे. समजलं?' नोकर उत्तरला

"बाप रे, पुरे झाला भाजीपाला तू खाली उतर, काही नको भाजीपाला लावायला."

या नालायकापुढे काय करावे हे जमीनदाराला समजेना

उन्हाळ्याचे दिवस होते पाण्याच्या दुष्काळामुळे जमीनदाराची शेत सुकून चालली होती. त्याने नोकराला बोलवून मागितलं—"हे बघ, उन्हाळ्यामुळे शेत

वाळून चालली आहेत. उद्या सकाळी नवकर उठून तू आपली शेत काळजीपूर्वक घरी घेऊन ये."

जमीनदाराला वाटलं हा वार काही फुकट जाणार नाही, आता आपला नोकर नक्कीच नोकरी सोडून जाईल.

नोकर म्हणाला—"त्यात काय मोठंस मालक? तुम्ही म्हणताय तसंच करीन अगदी!"

दुसऱ्या दिवशी सकाळी जमीनदार जागा आला. त्याने घरबाहेर बराच गडबड-मोंगाट चाललेला ऐकला. तो आहरे आला.

नोकर एक मोठी कूटळ हातात घेऊन घरातमोरील भिंत पाडीत होता. घराचा मुख्य बरवाजा त्याने केव्हाच बाहेर फेकून विला होता. आता भिंत हळू-हळू पडत होती.

"अरे मुर्खा, हे तू काय चालवला आहेस? तुम्ही अन्कल तर ठिकाणावर

आहे ना?" रागाने खाल होत जमीनदाराने विचारले.

भिंत पाडण्याच्या कामात खंड न येऊ देता नोकर म्हणाला—"तुम्ही गप्प बसा, तुम्हाला काय माहीत आहे?"

"भिंत पाडायचं काम यांबवशील की नाही?" जमीनदाराने खेकसत विचारले. नोकर म्हणाला—"शेत घरी आणायला कोणी सांगितली मला?"

"मग त्यासाठी काय भिंती पाडायला सांगितल्या मी तुला मुर्खा?" जमीनदाराने विचारले.

भोळ्या भावाने नोकराने प्रश्न केला—"निदान ही समोरची भिंत पाडल्याशिवाय शेत बराच कशी जाणता येतील मलक?"

आता जमीनदारने डोळे उघडले. या नोकरापुढे आपलं काही चालायचं नाही हे त्याच्या लक्षात आलं. जमीनदाराने त्याला एक खाशी रक्कम देऊन रवाना केलं!

आन्डोबाच्या वाताण्या

एम्हरेस्ट शिखरावर स्त्रिया

वेम्हरेस्ट शिखरावर चढणारी पाहिली महिला कोण? ती सधे जपानमधील टोक्ये येथी. ५५ व्या शिखरावर चढणारी पहिली भारतीय स्त्री कोण हे माहीत आहे? तिचे नाव आहे नचेंद्र पांच. या शिखरावर दोन वेळा चढून जाणारी स्त्री ही आपल्याच देशातली आहे. तिचे नाव आहे संतोष शंदव. जगातली कोणतीही महिला जपूनपर्यंत तेथे दोनदा पोचली नव्हती. १० मे १९९३ रोजी तिने हे कश मिळवले.

१९९२ मध्ये ती या जगोवर एकदा गेली होती. दुसऱ्या वेळी जेव्हा ती वेम्हरेस्टवर चढायला गेली, तेव्हा तिच्याबरोबर कुंग शुटिंग व हिक्की बोल्स नावाच्या जाणखी दोन बहिःशरी होत्या. बहिःशरी ज्यात भाग घेतला, असे हे पहिलेच पर्वतारोहण होय. एका आठवड्यातच नचेंद्र पांचच्या मेनुनासाखी वीणू रामां, राघादेवी, सुमन कुरियाल आणि विनीता माटोखिया नावाच्या चार महिलांनी एम्हरेस्टवर चढून एक नवा भुज्वांक प्रस्थापित केला. त्याच दिवशी, म्हणजे १९ मे रोजी स्त्रिया पर्वतारोहण संवादीत नेपाळची सौरभा संघीया नेवन्गोदा एम्हरेस्टवर पोचली. १९८३ मध्ये पत्रिन्मांदा एम्हरेस्ट खंदलेल्या बंगरीशाने १९८४, ८५, ८७, ८८, ९० व ९२ मध्ये पुन्हापुन्हा हा पराक्रम केला होता. तिच्या हा भुज्वांक मोठेच सौंदर्य आहे.

आकाशात खासपनायांची जाहिरात

आकाशात योडमोटे फुगे नेहमीच सोडले जातात. त्यावर असणाऱ्या व्यापारी जाहिराती ही आनंददायक सर्वसाधारण गोष्ट झाली आहे. या फुगांमुळे जनतेचे सतत ग्रहणच आकर्षित करून घेता येते. एका लवकरच एक मेल लांबीचा एक 'विलबोर्ड' आकाशात अडवण्याचा प्रयत्न एक अमेरिकन व्यापारी कंपनी करणार आहे. यांना विरोध करणाऱ्यांचे असे म्हणणे आहे की, हा एक गंभीर व अमानक प्रकार आहे. तरीही खासपनायांच्या जाहिरातीचा हा विविध प्रकार लवकरच जाहिरात येणार आहे.

'हरताळ' करणारे घड्याळ

लंडन शहराच्या 'वेस्ट मिनिस्टर' भागात असणाऱ्या 'बिगबेल' घड्याळाकडून आवाज उचलत आहे. दर पंधरा मिनिटांनी, तीस मिनिटांनी आणि पाऊण तासाने एकेकाच बऱ्या आवाज करणाऱ्या घंटा वात कसवलेल्या आहेत. नुकत्याच पंधरा मिनिटांनी आवाज करणाऱ्या घंटा आठ वाटवडे बंद पडल्या होत्या. परंतु पंधरा विशाखांनी आतील 'रियर ब्रॅक' बदलले आणि ते काम पुनश्च सुरू झाले.

आवाज घड्याळ सुरू झालेला!

पंधरा १९ मेच्या संख्यावाती ६.३० ते ९.२५ पर्यंत वेळोखा आवाज ऐकू आला नाही, आणि इतिहास लोक गंभीरपणे या 'हरताळ'च्या कारणांचा विचार करू लागले! अशु इतक्यात त्या घंटांचा बऱ्या

ब्रह्मदेवाची गाठ

प्राचीन काळी काशी नगरीत राजपाल नावाचा एक तरुण रहस्य असे. लहानपणीच त्याचे आई-वडील चारले काही प्रतिष्ठित नागरिकांच्या मदतीने त्याने आपले शिक्षण पूर्ण केले आणि राजदरबारत एक चांगलीशी नोकरी मिळवली.

नोकरी मिळाल्यावर आता त्याला लग्न करावंसं वाटू लागलं.

कुणी तरी मदत केल्याशिवाय आपलं लग्न होणार नाही हे तो समजून चुकला. म्हणून त्याने आपल्या मनातील गोष्ट आपल्या एका मित्राला सांगितली.

त्या मित्राने सल्ला दिला—“एका न्यायाधीशानी एक उपवर मुलगी आहे. सर्व वृद्धींनी ती तुला योग्य आहे. मी आजच रात्री न्यायाधीशांशी सुम्याबाबत

बोलणी करीन. उद्या सूर्योदयाच्या वेळी आपण मनकणिका घाटावर भेटू, जे ठरेल ते मी तुला तिचे सांगेन.”

रात्रभर राजपालला झोप आली नाही. चौथ्या प्रहरी त्याने बाहेर डोक्यावर पाहिलं तेव्हा त्याला वाटलं सकाळ झालीय. तो लगबगीने मनकणिका घाटावर पोचला. बराच वेळ त्याने आपल्या मित्राची वाट पाहिली. त्याला दूर पायरीवर एक माणूस दिसला.

पायरीवर बसलेला माणूस म्हातारा होता. चांदण्यात तो काही ताडपत्रे ध्यानपूर्वक पहात होता. म्हातार्याच्या मागील बाजूने राजपालने पाहिले. तेव्हा त्याला ती लिपि काही विचित्रच वाटली.

बुद्ध त्याला म्हणांचा—“तुला ही लिपि कशी वाचता येईल? ही तर

ब्रह्मलिपि आहे!”

“आपण हे काय लिहीत आहात?” राजपालने बुद्धाला विचारले.

डोकं वर न उचलता बुद्धाने सांगितले—“सूर्योदयापूर्वी ब्रह्माला येणाऱ्यांच्या जन्म-कुंडल्या वाहेत या!”

राजपालला मोठं आश्चर्य वाटलं. हा माणूस प्रत्यक्ष ब्रह्मदेव तर नसेल अशी त्याला शंका आली.

थोड्या वेळात बुद्धाने आपले लिहिण्याचे काम संपविले आणि सर्व ताडपत्रे बांधून बाजूला ठेवली. नंतर त्याने आपल्या जवळच्या पिशाबीतून काही तांबडे नि काही पांढरे दोरे काढले नि गाठी बांधायला सुरुवात केली.

“दादाजी, हे दोरे कसले? आणि या गाठी आपण कशासाठी मारीत आहात?” राजपालने बुद्धाला विचारले.

डोकं वर न करता आपलं काम चालू ठेवीत बुद्धाने सांगितले—“या ब्रह्मगाठी आहेत! ज्या पुरुषांच्या भाग्यात ज्या स्त्रिया आहेत, त्यांच्या या गाठी मी मारीत आहे.”

“तर मग माझी गाठ कुणाशी बांधली आहे हे आपणास माहीत असेलच. थोड्याच वेळात माझ्या लग्नाची वार्ता घेऊन येणाऱ्या आपल्या मित्राची मी वार्ता पहात आहे.” राजपालने उत्साहपूर्वक माहिती दिली.

बुद्ध राजपालकडे पाहून म्हणाला—“तुझं लग्न फार सबब होणार नाहीये. तुझ्या होणाऱ्या बायकोचं वय आज तीन वर्षांचं आहे. ती जोपर्यंत १७ वर्षांची होणार नाही, तोपर्यंत तुझं लग्न होणार नाही.”

राजपाल म्हणाला—“म्हणजे बाणखी चौदा वर्षे माझं लग्न होणार नाही! हे कसं शक्य आहे?”

“तिकडे बघ, एका डोक्याने बांधली ती बाई येत आहे न? तिच्या कडेवर जी मुलगी आहे, ती तुझी बायको होणार आहे.” बुद्धाने भविष्य सांगितले.

राजपाल झटपट पांयऱ्या चढून वर आला आणि त्या म्हातार्या बाईजवळ

पोचला. एका ढोळ्याने आंधळ्या त्या म्हातारीचे कपडे प्रळलेले होते. तिने मुलीला पायरीवर बसवले, आणि स्वतः गंगास्नान करण्यासाठी पायऱ्या वर उतरून जायली. राजपालला वाटलं ही तीन वर्षांची मुलगी त्या म्हातारीची मुलगी असावी.

ही आपली होणारी बायको आहे असा विचार मनात येताच त्याला तिच्याबद्दल घुणा वाटू लागली, त्याने इकडे तिकडे पाहिले, ती बूझ माणूस तिथून गेला होता. त्या म्हाताऱ्याच्या भोजण्यावर विश्वास ठेवावा की नाही हा त्याला प्रश्न पडला. त्याला वाटलं या मुलीला मारून टाकलं

पाहिजे. अन्यथा त्याच्या जीवनात अशांतीच अशांती माचेल.

आपल्या मित्रासाठी अधिक थावणं त्याला आता इष्ट वाटलं नाही. मित्र ज्या कामगिरीवर गेला होता, त्यात त्याला यश मिळालं असतं तर तो एवढाच परत आला असता. कदाचित् त्याला आपल्या कामात यश मिळालं नसावं.

असा विचार करून राजपाल घरी परत आला. वाटेत त्याला राजदरबारात काम करणारा एक ओळखीचा नोकर भेटला. राजपाल त्याला म्हणाला- "एक पिशाचिणी एका मुलीच्या स्वरूपात जणते आहे. तू जाऊन बघ चकून तिला भोसकून मारून टाकलंस तर मी तुम्हा वहा अशफर्मा बक्षिस म्हणून देईन. बोल, माझं काम करशील की नाही?"

"पिशाचिणीला जिवंत राहू देणं बरं नव्हतं! तिला मारून टाकलं पाहिजे. कडे आहे दाखवा मला. आता जाऊन तिला धर करून येतो." नोकर म्हणाला.

राजपाल त्या नोकराला घेऊन परत घाटावर आला. म्हातारी आंधळ करून मुलीला कडेवर घेऊन निघाली होती. तिच्याकडे चोट दाखवीत राजपाल म्हणाला- "बूझ, त्या म्हातारीच्या कडेवर जी मुलगी आहे, तीच पिशाचिणी आहे. माझं काम करून मला येऊन भेट."

आणि तो परत निघाला. आपल्या ढोळ्यांनी शिशू-हत्या त्याच्याने पाहवणार नव्हती.

नोकर म्हातारीच्या जवळ आला. तो तिच्या मागे-मागे चालू लागला. हळू-हळू त्याने चाकू उघडला आणि मुलीला तो भोसकणार. एवढ्याच मुनीने आपल्या मोठ्या ढोळ्यांनी त्याच्याकडे पाहिले. तिचे डोळे पाहून नोकराला वाटलं- ही तर एक सामान्य मुलगी आहे. तिची हत्या करण्याचा विचार त्याने सोडून दिला. तरी पण हातातील चाकूने ढोळ्यांच्या वरच्या बाजूला एक वार केला नि पळून गेला.

नंतर ती राजपालला भेटला. पिशाचिणीची हत्या केल्याची खोटीच बातमी त्याने राजपालला दिली.

शिशू-हत्येचा अपराध केल्याबद्दल राजपालला पश्चात्ताप झाला, पण या मुलीशी लग्न करण्याच्या संकटापासून मुक्त झाल्याचा त्याला आनंद ही वाटत होता. त्याने आपल्या लग्नासाठी खूप प्रयत्न केले, पण त्याचे लग्न काही जमले नाही. अनेक वर्षे लोटली, नोकरीत त्याने खूप प्रगति केली. तरी पण लग्न न झाल्याचे दुःख त्याच्या मनात घर करून राहिले.

चौदा वर्षे होऊन गेली. नवा आलेला न्यायाधीश आता त्याचा अधिकारी होता.

राजपालची योग्यता, प्रामाणिकपणा नि कामाची हातोटी पाहून तो त्याच्यावर सुषा झाला. अजून पर्वत याचं लग्न का झालं नाही याचं त्याला आश्चर्य वाटे.

राजपालने व्यथित अंतःकरणाने न्यायाधीशाला सांगितले- "लग्नाचा प्रयत्न तर मी सतत करीत आलो. पण त्यात यश आतांपर्यंत कधीच मिळाले नाही."

तेव्हा न्यायाधीशाने विचारले- "माझी एक लग्नाला आलेली मुलगी आहे. मोठी सुंदर नि शिकलेली आहे. बृहवृत्त्यपक्ष आहे. तू तिच्याशी लग्न करशील?"

राजपालने मोठ्या आनंदाने हा प्रस्ताव मान्य केला. न्यायाधीशाने राजपालशी आपल्या मुलीचे लग्न लावून दिले. दागिन्यांनी नटलेली ही मुवती फार सुंदर दिसते. राजपालच्या जीवनात जणू स्वर्ग अवतरला. त्याच्या असे लक्षात आले की आपली बायको केशरवत्ता करताना अशी काळजी घेते की कपाळाच्या डाव्या बाजूकडील भाग झाकला जावा. तिथे ती एक दागिना ही घालायची. बाकीचे दागिने तिने कपाटात ठेवले तरी हा दागिना मात्र सतत कपाळावर ठेवी.

एकदा राजपालने या दागिन्याबद्दल तिला विचारलं तेव्हा ती म्हणाली— "मी जेव्हा तीन वर्षांची होते, तेव्हा मला चाकूने मारून टाकण्याचा एका दुष्टाचा विचार होता. पण शेवटी डोक्यावर एक बरेचम करून तो पळून गेला. ती जखमेची खूण वाईट दिसते, म्हणून मी हा दागिना कधी काढून ठेवीत नाही."

राजपालने आश्चर्याने विचारले— "तर मग त्या दिवशी ती एका डोक्याने आंधळी म्हातारी तुला घेऊन नदीच्या किनारी आली होती ती तुसी आई नव्हे?"

राजपालच्या या प्रश्नाचे बायकोला मोठे आश्चर्य वाटले. तिने विचारले— "ही म्हातारी तुम्हाला कथय माहीत? तिने माझे पालन-पोषण केले. मी न्यायाधीशाची सखी-मुलगी नाही, मी त्यांच्या भावाची मुलगी आहे. तुमच्या प्रमाणेल माझे आई-वडील मी लहान असतानाच वारले. एका डोक्याने आंधळ्या त्या वृद्धेने मला सांभाळले. माझ्या काकईनी मला दत्तक घेतले आहे."

राजपालने काही ही न लपवता झालेलं सगळं बायकोला सांगितलं. ते ऐकून बायको थोडी मुद्धा रागावली नाही. ती म्हणाली— "त्या दिवशी मनकणिंका घटा वर जो वृद्ध आपल्याला भेटला होता, तो अवश्य ब्रम्हदेवच असला पाहिजे."

बहुरूपा वसन्धरा

नारळाची साडे

मराठ्यांच्या जाहाजा "कल्पवृक्ष" आणि "हिरले सोमे" म्हणजे जेव्हा करण या साडाच्या एन्लेक जागला काही ना काही अप्रयोग केला जातो.

नारळाचे पणू हे बिटीमन व खनिज पदार्थांनी बनले असे अजबकरी पेय आहे. त्याच्या फोवल्या खोबऱ्यावद्दलही तेच म्हणत येरन कोठलेल्या खोबऱ्याने तेच कुडले गाले. स्वबपाकापाठी भुषयोगात येणाऱ्या प्रमद तेला सधे हे ही एक तेन साडे हे के पांताहीही गुणकारी असते. रायण, शंकराच्या वस्तु व औषधामध्येही या तेलाचा उपयोग केला जातो. तेन कपट्यावर राहिलेची पंड जनावरांचे खाद्य म्हणून अपयोगात आणली जाते. नारळाच्या कावडीपासून रंगी वेरंगी जाहल्या व अन्य शोभेच्या

वरतु यनचल्या जाणत. नारळाच्या खोबीपासून यनचला अशा दोन्ही चरया करीर यनचल्या जाणत. नारळाच्या जावळ्या ओपड्यांचे छत म्हणून व पायाच्या पधल्या काड्या जाड (खराटे) साली जापरतात. माझाचे खोब छायासारखे जाणगा घेते.

नारळाचे जाव यनचला २५ मीटरपर्यंत अच

वाढते. नारळाचे रोप जावळ्यापासून तीन-चार वर्षांनी पळते येथे जाणतात. चांगल्या जातीच्या जाडपासून दरवर्षी ३०० पर्यंत नारळ येऊ शकतात. साधारण दोन महिन्यातून एकदा नारळ मोडस जाणता.

पाण्यात राहणारे, गर्भ धारण करणारे, छोड्याच्या आकाराचे नर-प्राणी (मासे)

समुद्राचे पाणी जेथे कुबळ वसते, तिथे ते पाण्यातने मोठे (मासे) रहातात. हे छोटे प्राणी कार विचिन प्रसारचे जीव होत. अन्य वासांप्रमाणे ते काडे पोहद नाहीत. तर शुभे पोहलत. यांचे तोंड दिवाचला खोड्यासारखे दिसते. आपल्या दोन डोक्यांनी ते चारी

दिशांना पाहू शकतात. यातील नर-प्राण्याखाली पिशाचीसारखा एक भाग असतो. मादीनराच्या जवळ जावून एका वेळी बचल जवळ होतंरी बाडी त्याच्या पिशाचीत मोडते. त्यानंतर पाच साडेवे हे नरच हा अड्ड्याचे रक्षण करतात. अशी फटन दिले बाहेर याच्या बंडी या पिशाचीचे तोंड जापोबाप बघडते आणि पित्ते आतेर वेतात.